

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

AD626675

**«АКТИВНІ ЗАХОДИ»
СРСР ПРОТИ США:
ПРОЛОГ
ДО ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ**

АНАЛІТИЧНА ДОПОВІДЬ

Київ 2017

УДК 32.019.57+355.01(073:470+477)
А 43

*За повного або часткового відтворення цієї публікації
посилання на видання обов'язкове*

Електронна версія: <http://www.niss.gov.ua>

Авторський колектив:

Дубов Д.В., д. політ. н., с.н.с. – загальна редакція, Вступ, Розділи 1–4, Висновки, Рекомендації, Додаток;

Баровська А.В., к. держ. упр. – Ідея дослідження, Параграф 3.3., Висновки, Рекомендації;

Ісакова Т.О. – Вступ, Параграф 3.1;

Коваль І.О. – Вступ, Ідея дослідження, Розділ 4, Додаток;

Горбулін В.П., д. техн. н., проф., академік НАН України – Вступ, Рекомендації.

«**Активні заходи**» СРСР проти США: пролог до гібридної війни: аналіт. доп. / Д.В. Дубов, А43 А.В. Баровська, Т.О. Ісакова, І.О. Коваль, В.П. Горбулін; за заг. ред. Д.В. Дубова. – 2-ге вид. – К. : НІСД, 2017. – 52 с.

ISBN 978-966-554-277-3

Присвячено тематиці застосування Радянським Союзом «активних заходів» проти США під час холодної війни з метою досягнення власних зовнішньополітичних цілей. «Активні заходи» включали поширення дезінформації, використання агентів впливу та організацій прикриття, маніпулювання ЗМК та інші методи. Сьогодні ці самі методи застосовуються в межах гібридної війни, яку веде РФ проти України. Дослідження досвіду радянсько-американського протистояння дозволить поліпшити інструменти протидії сучасним викликам гібридної війни.

Розраховано на державних службовців, фахівців сектору безпеки і оборони, а також на широкий загал.

УДК 32.019.57+355.01(073:470+477)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ІДЕЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	6
1. ПОГЛЯД АМЕРИКАНСЬКИХ НАУКОВЦІВ ТА ЕКСПЕРТІВ НА ПРОБЛЕМУ «АКТИВНИХ ЗАХОДІВ»	8
2. ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ «АКТИВНИХ ЗАХОДІВ»	16
3. ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВЛАДИ / СПЕЦСЛУЖБ США	21
3.1. 1947–1981 роки: рефлексія «активних заходів»	21
3.2. 1981–1988 роки: протидія «активним заходам»	25
3.3. 2014–2016 роки: «активні заходи» знову на порядку денному	29
4. «АКТИВНІ ЗАХОДИ» СРСР ТА ГІБРИДНА ВІЙНА РФ: У ПОШУКАХ СПІЛЬНОГО	34
5. ВИСНОВКИ	41
6. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ: МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ «АКТИВНИМ ЗАХОДАМ» ТА ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ	43
ДОДАТОК. Підробки	46
ДЖЕРЕЛА	48

AD626675

RECORDED - 121 62-80730-1657
INDEXED - 121
[Handwritten signatures and marks]

ВСТУП

Висловлюючись професійною мовою спецслужб, можу сказати, що така оцінка – це очевидний «активний захід» ворогів Асада. Це антисирійська пропаганда.

В. Путін,
інтерв'ю телеканалу CBS,
січень 2015 року

Понад три роки Україна протистоїть російській агресії. За цей час проти нашої держави було застосовано майже всі можливі різновиди впливу (крім хіба що прямого повномасштабного вторгнення), які мали змінити українську політику та / або взяти під контроль Українську державу. Для цього ворог вдався чи намагався вдатися як до невійськових (політичних, гуманітарних, економічних, кібер- та інформаційно-психологічних), так і військових (кризове врегулювання, військова інтервенція, стратегічне розгортання тощо) заходів. Таке поєднання різноформатних заходів набуло особливого характеру і найчастіше позначається сьогодні поняттям «гібридна війна».

І українські, й закордонні експерти зробили вже чимало для узагальнення цього нового досвіду протистоянь, а також наповнення операційним змістом поняття «гібридна війна». Вже на початку 2000-х років аналітики з Пентагону і Лабораторії ведення бойових дій морської піхоти визначили тенденції розмивання і поєднання методів ведення війни та можливу конвергенцію різних видів конфліктів як потенційну відповідь на технологічну перевагу американців у військовій сфері. На основі їхнього прогнозу, який, зокрема, виправдався в Південному Лівані під час Другої Ліванської війни (2006 рік), було розроблено теорію (концепцію) гібридних загроз¹. Три міністри оборони США, включаючи нинішнє керівництво Міністерства оборони, визнали її плідною та використовують поняття «гібридний противник»² та «гібридна політика» [100].

З початком воєнних дій в Україні починається активне застосування концепту «гібридна війна». Водночас до моменту вироблення певного парадигмального підходу концепція гібридної війни залишається дискусійною та піддається критиці з боку окремих дослідників.

Ця критика стосується переважно невизнання «новизни» такого явища, як гібридна війна. На перший погляд, так і є, адже більшість методів та інструментів ведення гібридної війни дійсно застосовувалися раніше. Водночас між фактами застосування

¹ William J. Nemeth, USMC, Future War and Chechnya: A Case for Hybrid Warfare, Monterey, CA: Naval Postgraduate School, Master's Thesis, June 2002; James N. Mattis and Frank Hoffman, Hybrid Threats and the Four Block War Proceedings, September 2005; Frank Hoffman, Hybrid Threats: Reconceptualizing the Evolving Character of Modern Conflict, Strategic Forum 240, Washington, DC: Institute for National Strategic Studies. April 2009.

² Robert M. Gates. The National Defense Strategy: Striking the Right Balance, Joint Force Quarterly (1stQuarter 2009), 2-7; Leon Panetta. Remarks at the Woodrow Wilson Center, Washington, DC, October 11, 2011. Accessed at <http://www.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=4903>

певних методів та використанням цих методів в умовах гібридної війни є принципові відмінності.

Зокрема, можливість тих чи інших держав застосувати окремі методи та інструменти проти своїх супротивників не свідчить про те, що вони здатні реалізовувати гібридні війни. Вочевидь, лише держава з певним військовим та економічним потенціалом (а також особливою політичною системою, яка дозволяє консолідувати зусилля в межах єдиної ієрархії прийняття рішень) спроможна вести війну гібридного типу. До того ж економічний тиск або фінансова підтримка структур впливу потребують не лише певного рівня економічного розвитку держави (її фінансової спроможності), а й інтегрованості держави у світову економіку. В іншому разі такі зусилля будуть малоефективними.

Крім того, існує відмінність у ситуативному (*ad hoc*) застосуванні методів та використанні сукупності методів з метою досягнення політичного стратегічного задуму. Йдеться про наявність чіткого військово-політичного рішення, ухваленого державою – суб'єктом впливу. Де-факто момент прийняття такого рішення (якщо воно стає відомим або якщо його наявність може бути реконструйовано у спосіб моніторингу використовуваних методів) можна трактувати як своєрідний «акт оголошення війни».

Ухвалення такого рішення державою – суб'єктом впливу запускає своєрідний механізм атаки на іншу державу, одним зі способів реалізації якого стає гібридна війна. Але до настання гібридної війни суб'єкт впливу вже вживає заходів, які мають на меті досягти стратегічного задуму без застосування військової сили. Підпорядкованість єдиному задуму сукупності застосовуваних методів тиску на інші держави є ознакою розгортання «активних заходів» (англ. *active measures*) – практики, що постанала з діяльності радянських спецслужб. Дезінформація, агенти впливу, квазігромадські організації, інформаційний тиск стали системними реаліями того часу.

Сьогодні ця практика знов на порядку денному. Часто навіть у тих самих формах.

З 2000 року владу в Росії отримали ті, хто безпосередньо вів «приховану війну» проти демократичного Заходу протягом усіх років холодної війни. Йдеться навіть не про діяльність на рівні окремих політиків чи функціонерів, а радше, про [вдале] запровадження цілісної систематичної практики використання «активних заходів». Тепер – руками нового покоління співробітників російських спецслужб. Як зазначив Жак Бо, колишній генерал швейцарської розвідки, автор «Енциклопедії розвідувальних і секретних служб», КДБ не зник, а просто розпорошився на різні служби³.

До 2014 року «активні заходи» Росії були інструментарієм постійного впливу на Україну, їх ігнорування завершилося для нас гібридною війною. Наразі РФ здійснює масштабні атаки на інші демократичні країни світу.

Усе це змушує дослідників більш уважно поставитися до концепції «активних заходів». Надто переважна більшість їх методів та інструментів реалізуються сьогодні під час ведення гібридної війни.

³ За: *Секретные операции КГБ во Франции – повторение истории?* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ghall.com.ua/2017/04/13/sekretnyye-operatsyy-khb-vo-frantsyy-povtorenye-ystoryy/>

AD626675

ІДЕЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Американські дослідники та практики бачать безсумнівний зв'язок між гібридною війною сучасної РФ та використанням «активних заходів» за часів СРСР. Стратегічна мета «нових «активних заходів» залишилася тією самою, а їх використання стає невідокремною частиною гібридної стратегії Росії⁴. Проте чи є гібридна війна лише «реконструйованою сучасною версією «активних заходів» КДБ, модерність яких пов'язана з необхідністю «підігнати їх під технології ХХІ століття з його соціально-економічним та політичним кліматом, що значно відрізняється від клімату часів холодної війни»⁵? Якщо ні, й ці поняття є окремими, проте пов'язаними, то яким саме є цей зв'язок? Чим відрізняються методи, інструменти й цілі «активних заходів» від методів, інструментів і цілей гібридної війни?

Відповіді на ці питання можуть стати певним кроком на шляху розуміння концепту «гібридна війна». Безсумнівну цінність при цьому становлять ідеї представників науково-експертного середовища та влади США (країни – основного об'єкта впливу СРСР), які досліджували концепцію «активних заходів» та протидії їм.

Крім того, дослідження, на наш погляд, матиме практичну цінність. Намагання вивести «формулу» гібридної війни через розуміння сутності «активних заходів», екстраполяція їх методів та інструментів на сучасні реалії, звичайно, порушило питання про можливі механізми реагування на них. Незважаючи на власний український досвід протидії російській агресії, важливо зрозуміти, як свого часу схожим викликом протистояли інші держави, їхні уряди та інституції, до яких дій вони вдавалися, щоб мінімізувати негативні наслідки «активних заходів» і що робили для того, щоб не допустити відкритого воєнного конфлікту.

Для дослідження було обрано протистояння СРСР із США періоду холодної війни. Холодна війна, особливо з другої половини 70-х до кінця 80-х років ХХ ст., стала яскравим прикладом радянсько-американського протиборства з використанням «активних заходів». СРСР системно атакував США одразу на багатьох фронтах, вкладаючи в це мільярди доларів. Крім США, об'єктом впливу був увесь Захід зі своєю картиною світу та цінностями, а також політичні та військові альянси, передусім НАТО.

Основу джерельної бази дослідження становлять розсекречені матеріали ЦРУ за період з 1947 по 1989 рік. Також використовувалися інші офіційні матеріали США та ті наукові дослідження, які дозволили розглянути діяльність з протидії «активним заходам» у більш широкому контексті.

Водночас поза межами дослідження опинилася широка дискусія, яка мала місце у США, щодо оцінювання сутності американсько-радянських відносин у 80-х роках ХХ ст. та неоднозначних трактувань діяльності ЦРУ того ж періоду. Наприклад, дослідники [1], посилаючись на свідчення тодішніх співробітників ЦРУ, зазначають, що «сьомий поверх

⁴ *KGB Active Measures and Russian Hybrid Warfare: A Brief Comparison* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.linkedin.com/pulse/kgb-active-measures-russian-hybrid-warfare-brief-alan-malcher-ma>

⁵ Там само.

ЦРУ (там розміщувалося керівництво ЦРУ – *Прим. авт.*) мав чітке бачення того, що «росіяни наступають!» по всьому світу». Особливе занепокоєння У. Кейсі (*William J. Casey*)⁶ викликало масштабне проникнення СРСР у країни «третього світу» – майже у всіх подіях там він вбачав «руку Москви». Це призвело навіть до того, що один з *NIO*⁷ Національної розвідувальної ради з питань Латинської Америки звинуватив У. Кейсі в намаганні представити нормальні, хоча й турбулентні, політичні процеси у Мексиці як інспіровану нестабільність, пов'язану зі впливом СРСР.

Сьогоднішня гібридна війна розв'язана фактично тим самим агресором та здійснюється тими самими методами, в яких У. Кейсі звинувачував СРСР. Тому вивчення досліджень ЦРУ у сфері «активних заходів», особливо напрацьованих механізмів їх нейтралізації, може надати і Україні, й її європейським партнерам необхідні інструменти ефективної протидії сучасним зусиллям РФ у межах розгорнутої нею гібридної війни, як локальної, так і світової.

⁶ Тодішній керівник ЦРУ.

⁷ Національний офіцер з розвідки – посада в Національній розвідувальній раді.

AD626675

1. ПОГЛЯД АМЕРИКАНСЬКИХ НАУКОВЦІВ ТА ЕКСПЕРТІВ НА ПРОБЛЕМУ «АКТИВНИХ ЗАХОДІВ»

Датою зародження концепції «активних заходів» американська дослідниця С. Вітл (*Stephanie K. Whittle*) [3] пропонує вважати дату затвердження статуту Третього інтернаціоналу (Комінтерну) – 1919 рік. Саме в цьому документі закріплено ідею «боротьби всіма засобами, навіть із зброєю в руках, за падіння міжнародної буржуазії та створення Міжнародної Радянської республіки як перехідного етапу до повного знищення держави» [91]. Інші дослідники історію появи концепції «активних заходів» відносять переважно до 1920-х років, часу утворення ВНК⁸ [2].

Предметом пильної уваги наукової та експертної спільноти США тематика «активних заходів» стає лише у 1984–1985 роках.

У листопаді 1984 року Фонд «Спадщина» (*Heritage Foundation*) організував круглий стіл, присвячений проблемі «активних заходів», зокрема діяльності радянських організацій прикриття (*front organizations*)⁹. До участі був запрошений заступник голови Національної розвідувальної ради (*National Intelligence Council*) пан Х. Майер (*Herb Mayer*) [4].

У 1985 році Гувєрівський інститут (*Hoover Institution on War, Revolution and Peace*) провів конференцію щодо «активних заходів» СРСР у Західній Європі [5]. Ця конференція стала частиною проекту виявлення «діяльності» СРСР та його «довічених осіб» (проксі) щодо дестабілізації ситуації в різних регіонах Заходу. У ній взяли участь науковці та урядовці США й Західної Європи. Цікавими та показовими щодо нинішньої гібридної війни Росії проти Західного світу є основні виголошені на конференції тези.

- Більшість зусиль СРСР у Західній Європі зосереджено на використанні усвідомленого колаборантства та формуванні «п'ятої колони». Їх виявлення є корисним, проте не вирішує проблеми. Найбільша сила СРСР полягає не у сформованих навичках агентів, а в значній кількості кадрів і грошей.

- СРСР не може створити ситуацію, яка є повністю вигаданою.

⁸ Всеросійська надзвичайна комісія з боротьби з контрреволюцією і саботажем при Раді Народних Комісарів РРФСР.

⁹ Організації прикриття (*front organizations*) – у запропонованому дослідженні під ними розуміються організації, що безпосередньо чи опосередковано використовувалися радянськими структурами для досягнення цілей «активних заходів»: підтримували «легенду» діяльності радянських шпигунів, ставали впливовими (інформаційно, організаційно, політично) гравцями, діючи в інтересах зовнішньої політики Радянського Союзу. До організацій прикриття належали, зокрема, різноманітні недержавні організації, наукові товариства, товариства дружби та культурні товариства. Оскільки ці організації позиціонувалися як політично нейтральні, незалежні структури, які сприяють просуванню ідей миру, роззброєння, науково-технічного прогресу, вони часто отримували більш широку суспільну підтримку і зазвичай були ефективнішими, ніж відверто прорадянські організації.

Щоправда, сучасний досвід України до певної міри спростовує цю тезу. Історія із «розп'ятим хлопчиком зі Слов'янська» найліпше ілюструє можливість створення «події» без жодної фактологічної основи. Однак таких випадків значно більше: історії про «двох рабів та землю» для учасників АТО [92], про те, що в українських школах вчать убивати снігурів, участь у захисті Донецького аеропорту «американських найманців», участь в АТО «членів приватних військових компаній з США» [93], спалення живцем співробітників «Беркуту» у Львові [94] та багато іншого.

- Хоча ніхто точно не знає, як протистояти радянським зусиллям, важливо не дозволяти Радянському Союзу визначати світовий порядок денний. Ступінь успіху СРСР багато в чому залежить від того, наскільки добре продуманою та непохитною є позиція Заходу.

- Найбільш успішними є дії СРСР у Греції, де контролюється найпопулярніша газета *Ethnos*¹⁰. У Західній Німеччині вплив СРСР стає значним з 1961 року, коли Захід покійно сприйняв побудову Берлінського муру. Невдача СРСР в Італії пов'язана передусім з рішучістю уряду, а у Франції – з тим, що вся ключова французька інтелігенція була на той момент налаштована по-антирадянському.

- Актуальним [на 1985 рік] є використання СРСР у своїх цілях програми Стратегічної оборонної ініціативи США (COI).

Тематичні заходи проводив й ЦРУ. Прикладом є закрита конференція з проблем омані (*deception*), до якої вдається Радянський Союз [6].

У цей же час починають з'являтися окремі дослідження з осмислення концепту «активних заходів» поза термінологічною рамкою, яка була напряму запозичена зі словника радянських розвідувальних органів. Д. Кукс (*Dennis Kux*)¹¹, який перший звернув увагу на цей факт [7], пропонує розглядати практики Радянського Союзу з реалізації «активних заходів» за допомогою понять «білої», «сірої» та «чорної» діяльності в інтересах зовнішньої політики. До «білої» він відносить усі «класичні» форми дипломатичної роботи: власне дипломатія, торгівля, різні форми допомоги та інформаційні зусилля. «Сіра» діяльність – це використання комуністичних організацій, комуністичних партій, приховане (нелегальне) радіомовлення¹² (*clandestine radio broadcasting*) або використання відомих медіа для поширення дезінформації. Такі заходи офіційно не пов'язані із Радянським Союзом, але всі добре знають, що за ними стоїть саме він. І нарешті, «чорна» діяльність – використання агентів впливу, поширення чуток, введення в оману політиків і журналістів, розповсюдження підроблених документів. За Д. Куксом, «активні заходи» охоплюють саме «сірі» та «чорні» дії, межа між якими часто є розмитою, оскільки в реальному світі явища не завжди легко чітко розрізнити. Цитуючи екс-заступника Держсекретаря Л. Іглбургера (*Lawrence Eagleburger*), дослідник зауважує, що «в англійській мові складно знайти відповідник поняттю «активні заходи». Напевно, найбільш близьким будуть психологічні військові операції (*psychological warfare operation*)» [7]. Про такі саме проблеми перекладу свідчать й інші експерти¹³, що іноді зводять «активні заходи» до одного з методів їх реалізації, найчастіше – до дезінформації.

¹⁰ Цей контроль СРСР вдалося конвертувати у цілком конкретний політичний результат: у 1981 році прем'єр-міністром Греції став Андреас Папандреу. За свідченням експертів, не в останню чергу він обійняв цю посаду завдяки діяльності газети *Ethnos* [8].

¹¹ Важливо пам'ятати, що Д. Кукс був не просто стороннім дослідником проблематики, а керівником Міжвідомчої робочої групи з «активних заходів» США.

¹² Приховане радіомовлення – це розраховане на певну мовну цільову аудиторію мовлення станції, джерело якої неможливо встановити або це джерело, щодо походження якого слухачів вводять в оману [17].

¹³ Вайс М. «Активные мероприятия» российских спецслужб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://inosmi.ru/politic/20160728/237359416.html>

AD626675

Опубліковано також цілу низку масштабних досліджень. Наприклад, робота фахівців *Naval Postgraduate School* «Радянська стратегічна омана», в якій питання «активних заходів» висвітлюється комплексно [9]¹⁴, або науково-експертні праці, які виходили в Інституті Натана Хола (*The Nathan Hale Institute*). Поміж останніх на особливу увагу заслуговують роботи Л. Сулка (*Lawrence B. Sulc*) – екс-співробітника ЦРУ з понад 20-річним стажем служби¹⁵. У 1985 році опубліковане його дослідження «Активні заходи, «тиха війна» та дві соціалістичні революції» [97]. Сам Л. Сулк у вступному слові зазначає, що книга не є якісно новим дослідженням, а швидше, компіляцією підходів до розуміння суті війни Радянського Союзу проти Заходу. Автор зазначає, що цілі «активних заходів» СРСР лише наразі стають зрозумілими, так само як і вся множина дій, які Радянський Союз використовує для їх досягнення.

Л. Сулк істотно розширює перелік дій, що, на його думку, можна охопити поняттям «активні заходи»:

- використання/створення партій, незаконних військових формувань (бойовиків) та структур (організацій) прикриття;
- використання міжнародних груп і неурядових структур;
- використання агентів впливу;
- здійснення терористичних актів;
- вбивства («мокрі» справи);
- введення в оману;
- підроблення документів (див. Додаток);

Незважаючи на начебто нові можливості перевірки інформації, маємо зазначити, що практика підроблення документів триває. Зокрема в Україні. Наприклад, ще в період Євромайдану спостерігалися масштабні викиди «документів» проти політичних сил і окремих осіб, опозиційних тодішньому керівництву держави. Ця діяльність посилилася з перших днів окупації Криму. Різноманітні підробки начебто внутрішніх документів Служби безпеки України, Міністерства оборони України, Ради національної безпеки та оборони України, Міністерства інформаційної політики України та інших державних установ «підтверджували» величезні втрати особового складу ЗСУ, бажання української влади зірвати вибори на територіях Донецької та Луганської областей, «неспростовно свідчили» про злочинну поведінку бійців ЗСУ та добровольчих батальйонів, занепад морального духу тощо. Але якщо раніше для легалізації таких «документів» СРСР використовував пресу країн «третього світу», то сьогодні її роль відіграють сайти чи блоги (сторінки в соціальних мережах). Найбільш показовим прикладом є сайт «Кіберберкут», що активно оприлюднює подібні матеріали. Низка дослідників вважає, що насправді це угруповання є або частиною російської хакерської групи АРТ28, або обидва угруповання управляються ГРУ ГШ РФ [11]. Оперування фальшивими даними та матеріалами можна було бачити й під час Міжнародного суду ООН в Гаазі у 2017 році, де слухалася справа «Україна проти Росії» [12].

- нав'язування ідеї існування «двох наддержав»;
- «маскування» (включає військову та політичну оману);
- дезінформація;
- культурне протистояння;
- використання можливостей іномовлення;
- використання спортивних подій.

Л. Сулк визначив (посилаючись на думку С. Хука) і ключовий інструмент протидії «активним заходам» СРСР: беззаперечною зброєю Заходу є не воднева бомба чи щось на кшталт того, а наше прагнення до свободи й готовність вмерти заради неї. Розуміння

¹⁴ Зміст книги та викладення її основних ідей див. [10].

¹⁵ У подальшому він посідав посаду заступника помічника Секретаря Держдепартаменту США.

такої нашої готовності Радянським Союзом буде найліпшою формою протидії». Тобто головним інструментом залишається стійкість та готовність надзвичайно жорстко відповісти на будь-які вияви «активних заходів», оскільки, «коли Москва відчуває сильну протидію, коли вірогідність швидкої перемоги виглядає неможливою, вона відступає».

У 1986 році виходить ще одне дослідження Л. Сулка – «КДБ та ООН» [13], присвячене масштабам проникнення та характеру використання радянськими спецслужбами Організації Об'єднаних Націй. Автор стверджує, що приблизно чверть всіх радянських співробітників ООН були офіцерами розвідки. Інший дослідник цієї самої проблеми Ч. Ліченштейн (*Charles M. Lichenstein*) зазначає, що з 28 співробітників, направлених СРСР чи його союзниками у Східній Європі для роботи в ООН, щонайменше 21 є розвідниками [14]. Звичайно, дипломатією займалися не тільки розвідники, проте кадрові дипломати також були постійно задіяні у заходах, впроваджуваних офіцерами розвідки, і не могли відмовитися від участі в них. Л. Сулк зауважує, що основні завдання, виконувані радянськими співробітниками в ООН, цілком вкладаються в концепцію «активних заходів» і спрямовані на два основні завдання: справляння впливу та здійснення розвідувальної діяльності. Для справляння впливу використовувалися такі дії:

- кон'юнктурне редагування матеріалів конференцій;
- контроль за потоками новин та інформації;
- вплив на делегатів, які шукають допомоги в працівників секретаріату;
- допомога радянським дипломатам у їхній роботі;
- підтримка радянської пропаганди;
- підготовка матеріалів для Генерального Секретаря в потрібному для «вибудовування лінії» СРСР порядку;
- відображення в протоколах ООН матеріалів прорадянського спрямування для того, щоб у подальшому радянська пропаганда могла на них посилатися;
- інкорпорування радянського персоналу в ті неурядові організації, які були частиною ООН, та радянські організації прикриття, які справляють вплив на характер дебатів у самій ООН. Це питання докладно висвітлено в роботі Дж. Пілон (*Juliana Geran Pilon*) 1986 року «В ООН радянські організації прикриття позиціонуються як неурядові» [15]. Автор зазначає, що спеціальний статус [НДО] цих організацій дозволяв їх представникам брати участь у важливих нарадах, зокрема Економічної та соціальної ради ООН.

Нині на рівні ООН Росія повернулася до перевіреної тактики використання голосів окремих країн Азії, Африки та Латинської Америки в обмін на економічні й військові преференції. Для демонстрації виходу з міжнародної ізоляції використовуються майданчики БРІКС і ШОС [101].

«Класична» розвідувальна діяльність здійснювалася в ООН за традиційними напрямками: збір інформації про ООН і її можливі дії, збір інформації про окремі країни, вербування агентів з-поміж персоналу з інших держав, підтримка розвідувальних операцій в країні перебування.

Чимало матеріалів американські дослідники присвятили спробам з'ясувати організаційний механізм ініціювання, розроблення та реалізації «активних заходів» або їх окремих аспектів. В одному з випусків науково-практичного журналу ЦРУ «Дослідження у розвідці» (*Studies in Intelligence*) наводиться схема організації дезінформації, яка, на думку співробітників американської спецслужби, відповідає порядку дій КДБ та радянського керівництва.

1. «Центр» погоджує проведення кампанії з дезінформації.
2. Офіцери резидентур за матеріалами місцевих газет, журналів та книг, що потенційно могли бути використані для дезінформації, генерують ідеї.

AD626675

3. «Центр» оцінює ідеї.
4. За участі спеціальних фахівців з дезінформації у «Центрі» готуються тексти, які потім затверджуються керівництвом та перекладаються мовами визначених країн.
5. Визначаються цільові аудиторії.
6. Здійснюється поширення інформації. Найчастіше Москва намагалася поширити потрібну інформацію через [офіційно/ напівофіційно] непідконтрольну їй та / або не комуністичну пресу для мінімізації розмов про «руку Москви». Зазвичай інформація потрапляла до редакцій через анонімні листи або друк статей у газетах країн «третього світу». Якщо хоча б раз така публікація з'являлася, надалі радянська преса поширювала цю інформацію, посилаючись на нерадянські джерела.

Загалом фахівці з ЦРУ того часу виділяли дві категорії операцій з вжиття «активних заходів»:

- операції, задумані в КДБ і здійснювані «традиційними» методами: дезінформація, використання агентів впливу і підроблення документів. Такі операції проводилися щорічно сотнями;
- операції, які були результатом стратегічного рішення вищого керівництва СРСР та безпосередньо схвалювалися Політбюро; вони планувалися на кілька років і охоплювали безліч організаційних структур (рис. 1).

Рис. 1. Радянський апарат з реалізації «активних заходів» у США¹⁶

¹⁶ Russian roulette: disinformation in the U.S. government and news media / Thomas Nicholas O'Brien [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a223697.pdf>

Загалом схема ухвалення та реалізації «активних заходів», особливо стратегічного масштабу, була стандартною для різних країн світу.

Відділ міжнародної інформації Центрального Комітету КПРС контролював діяльність органів, залучених до відкритої зовнішньої пропаганди та дезінформації, таких як «ТАСС», «Новости» (*Novosti Press Agency – APN*), міжнародне мовлення (наприклад, «Радио Москвы» і «Радио мира и прогресса»), престижні видання (наприклад, газета «Правда» і «Литературная газета»), періодичні видання, а також відділи інформації посольств.

Головною функцією Міжнародного відділу ЦК КПРС (Міжнародний відділ) було формулювання та рекомендація для Політбюро конкретних операцій реалізації «активних заходів», координування та впровадження цих операцій за допомогою інших структур, зазначених на схемі. Основні «продукти» (звернення, конференції, публікації тощо) організацій прикриття створювалися також за рішенням Міжнародного відділу.

Служба А Першого головного відділу КДБ відповідає за загальну реалізацію операцій «активних заходів», виконувала директиви, які отримувала від Політбюро та Міжнародного відділу, щодо різних тем і конкретних «активних заходів», відповідає за процеси маніпулювання зовнішніми медіаактивами, поширення дезінформації, операції використання агентів впливу, підробки. Крім того, Служба А моніторила всі операції з реалізації «активних заходів», агентів, які беруть у них участь, оцінювала успіх/неуспіх операцій, готувала для членів Політбюро і Міжнародного відділу щоденний бюлетень щодо «прогресу активних заходів».

Наразі з'являється дедалі більше доказів, що система централізованого контролю досі використовується Кремлем [38].

У 1988 році опубліковане ґрунтовне дослідження «Радянські комунікації: активні заходи та інформаційний менеджмент» [16], в якому докладно аналізується як загальний контекст здійснення «активних заходів», так і механізми їх реалізації. Автор дослідження, К. Хохол (*Keenan Harry Hohol*), крім ретельного огляду ключових технік, робить і важливі констатації щодо застосування окремих методів здійснення «активних заходів», наприклад підроблення документів. Зокрема, він вказує на очевидну циклічність та наполегливість КДБ (або тих структур, які відповідали за такі заходи): якщо перші спроби розміщення підробленого документа або потрібного тексту в пресі були невдалими, ця дія повторювалась доти, доки мети не досягалося. На його думку, основою радянських «активних заходів» був певний обмежений набір спеціальних методів (він називає їх «класичними»):

- дезінформація;
- маніпулювання та контроль іноземних ЗМІ;
- підроблення документів;
- використання агентів впливу;
- використання міжнародних організацій прикриття;
- використання комуністичних партій за кордоном;
- створення та використання товариств дружби та культури;
- приховане (нелегальне) радіомовлення.

Із закінченням холодної війни зусилля держорганів США щодо протидії «активним заходам» були переважно згорнуті¹⁷. Сьогодні науковці, передусім із США, знов звертаються до дослідження концепції «активних заходів». У дослідженні С. Вітла (*Stephanie K. Whittle*) [3] авторка, порівнюючи американську концепцію «неконвенційної війни» та російських «активних заходів», запропонувала власну структуру останніх (рис. 2).

¹⁷ Kincaid C. How Putin Uses KGB-style «Active Measures» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aim.org/aim-column/how-putin-uses-kgb-style-active-measures/>

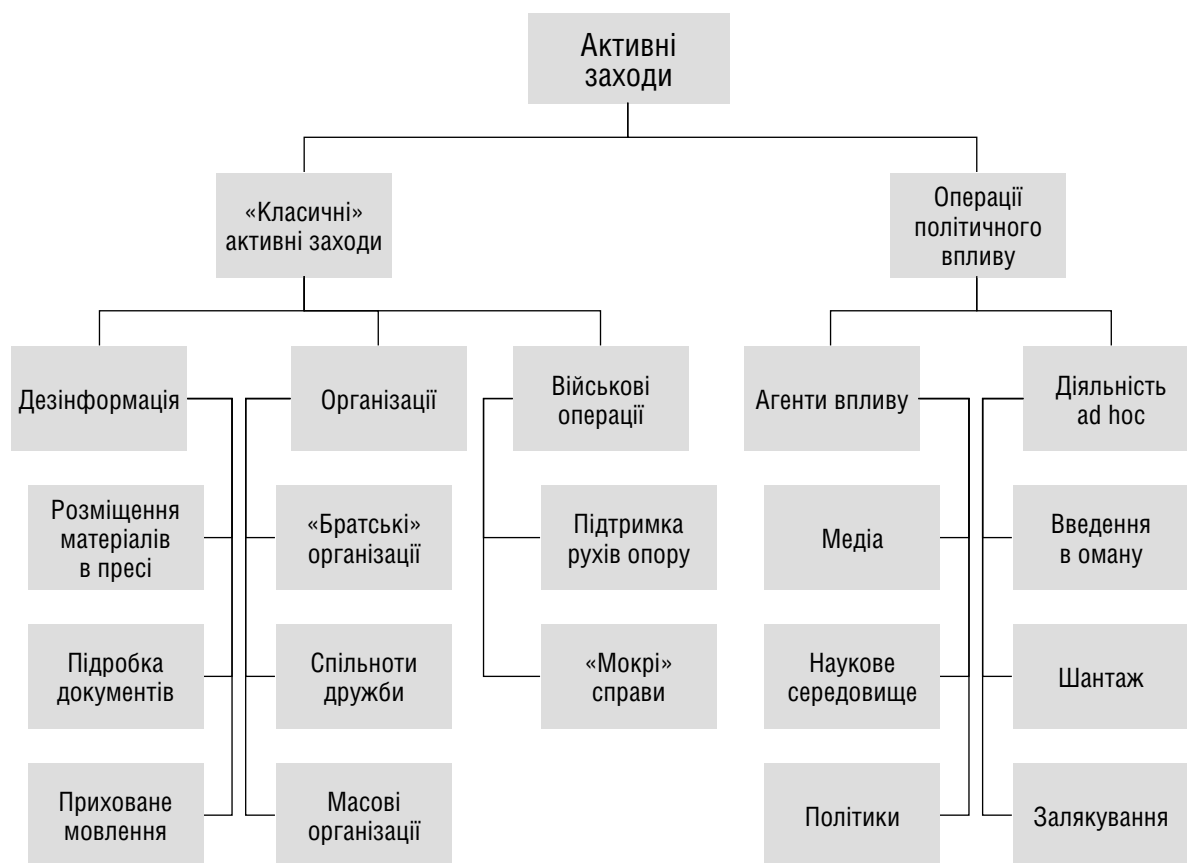

Рис. 2. Структура радянських «активних заходів» (переклад рисунка [3])

Схема С. Вітла описує те, що можна було б назвати «активними заходами» у 80-х роках, проте не позбавлена істотних, на наш погляд, недоліків.

Зокрема, вона не включає в себе жодного з «неспеціальних» методів («білу» діяльність за Д. Куксом), які, безумовно, реалізовувалися в той час. Наприклад, традиційні дипломатичні зусилля, використання економічних відносин (надання економічної допомоги чи, навпаки, запровадження санкцій та обмежень у торгівлі), традиційні формати відносин у військовій сфері (наприклад, діяльність військових аташе в посольствах) стають методами «активних заходів», якщо розглядати їх як цілісну діяльність, спрямовану на досягнення певної, чітко поставленої мети. Натомість С. Вітла пропонує включати до системи «активних заходів» військові операції. Проте такі операції не застосовувалися постійно. Понад те, активізація бойовиків чи рухів опору свідчить, що, найшвидше, протистояння перейшло до іншого рівня розвитку. Те саме стосується і політичних вбивств як окремого інструменту з арсеналу «активних заходів».

У схемі відсутні також бізнесові та релігійні організації як агенти впливу. Перше може бути виправдане тим, що більшість досліджень тематики «активних заходів» здійснювалася переважно у 80-х роках, що обумовило кут оцінки діяльності СРСР з використання агентів впливу для держави з надзвичайно закритим та зарегульованим економічним життям. Говорити тоді про можливість СРСР якимось особливим чином використовувати економічні інтереси західного бізнесу не доводилося.

Принципово іншою є ситуація з релігійними організаціями. Відповідно до звіту ФБР [66] у СРСР для реалізації «активних заходів» безпосередньо були задіяні Московський патріархат Російської Православної Церкви, Відділ зовнішніх церковних зв'язків Московського патріархату, Спеціальна комісія зі зв'язків із закордонними

релігійними колами Радянського Комітету Захисту миру, Рада СРСР у справах релігій (під Кабінетом Міністрів СРСР), Всесоюзна рада євангельських християн-баптистів. Усі зазначені інституції працювали на утвердження зовнішньополітичних цілей СРСР, зокрема доводячи, що радянська держава очолює рух за мир і стверджує *правильні* ідеали, поміж яких чільне місце посідає релігійна свобода [98].

Незважаючи на зазначені недоліки, схему С. Вітла можна вважати «базовою» для розгляду системи «активних заходів», використовуваних СРСР, а також, з урахуванням певних доповнень, як буде показано нижче, – для розгляду системи «активних заходів», використовуваних сучасною Росією.

RECORDED - 121 62-80730-1657
INDEXED - 121
[Handwritten signatures and initials]

AD626675

2. ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ «АКТИВНИХ ЗАХОДІВ»

У практичній діяльності з протидії «активним заходам» СРСР під час холодної війни органи влади США часто стикалися з проблемою, на яку сьогодні наразилися фахівці з гібридної війни: як найбільш точно визначити, чим є «активні заходи» і чим вони не є?

Для відповіді на це питання важливими є визначення поняття «активні заходи», запропоновані американськими практиками. У багатьом саме вони відображають процесу розуміння проблеми владою.

1946

«Довга телеграма»

До неофіційних («підпільних») засобів СРСР, що можуть застосуватися для втілення в життя принципів радянської політики, слід віднести:

- центральне керівництво комуністичних партій в інших країнах;
- інші члени комуністичних партій;
- національні асоціації, профспілки, молодіжні ліги, жіночі організації, національні товариства, релігійні організації, культурні групи, ліберальні журнали, видавничі організації тощо – всі ті структури, до лав яких відносно просто можна інфільтрувати агентів;
- міжнародні організації (до яких можна легко інфільтруватися) та їх національні підрозділи. Особливе значення надається міжнародним робітничим рухам;
- російську православну церкву, її закордонні парафії, а через них і всі інші східні православні церкви;
- прихильників панславізму та інших рухів, самі ці рухи (азербайджанські, вірменські, туркменські тощо), засновані за національною ознакою з народів у складі СРСР;
- уряди, правлячі групи, які певною мірою готові підкоритися радянським цілям: чинний болгарський і югославський уряди, політичний режим Північного Ірану, китайські комуністи тощо. Не лише пропагандистський апарат, а фактично й політика цих режимів може бути широко надана в розпорядження СРСР [20].

1979

Перебіжчик, екс-офіцер КДБ, який займався «активними заходами», *Станіслав Левченко* зазначав:

радянські активні заходи включають в себе: дипломатію, пропаганду, агітацію, дезінформацію, підроблення документів, «піратське» радіомовлення, розміщення матеріалів у пресі та операції політичного впливу. <...> Стратегічні цілі такої діяльності – очорнити США, ізолювати їх від союзників, вплинути на громадську думку з метою сформуванню негативного ставлення до військових програм США та загалом до ЦРУ, похитнути політичну готовність Заходу протистояти радянському наступу [31].

- 1981 Спеціальна доповідь Держдепартаменту США «*Радянські «активні дії»: підробки, дезінформація, політичні операції»*
«Активні заходи» – це операції, спрямовані на справляння впливу на політику інших держав з використанням заходів, що відрізняються від шпигунства чи контррозвідки. Радянські «активні заходи» включають:
- письмову чи вербальну дезінформацію;
 - зусилля, спрямовані на встановлення контролю за медіа в інших державах;
 - використання компартій, організацій прикриття;
 - нелегальне (приховане) радіомовлення;
 - шантаж персональний та економічний;
 - операції політичного впливу [33].
- 1981 Журналіст-міжнародник *А. де Борчгрейв (Arnaud de Borchgrave)* до «активних заходів» пропонував відносити:
- вербування/залучення агентів впливу в Західних країнах;
 - підрив репутації Західних лідерів;
 - приховане спонсорювання страйків та демонстрацій;
 - поширення брехливої інформації заради поширення розбрату між США та Європою, а також між індустріальним Заходом та країнами «третього світу» тощо¹⁸ [34].
- Сучасним прикладом заходів, спрямованих на розкол дружніх відносин між країнами, є викладення в інтернеті телефонної розмови заступника держсекретаря США Вікторії Нуланд (*Victoria Jane Nuland*) з американським послом в Україні Джеффри Пайеттом (*Geoffrey Pyatt*) щодо ситуації в Україні. В. Нуланд обговорювала варіанти участі лідерів опозиції в новому українському уряді та нецензурно висловилася на адресу ЄС. Злив розмови мав продемонструвати існування таємного задуму щодо впливу США на політику України після втечі В. Януковича та погіршити стосунки Вашингтона й Брюсселя.
- 1982 Документ публічної дипломатії «*Військова сила Радянського Союзу*»
До «активних заходів» належить «продаж зброї та діяльність військових радників, використання проксі-сил, а також розміщення військових сил поза межами Радянського Союзу» [35].
- 1982 Директива з національного безпекового дослідження «Визначення та протидія загрозам США з боку іноземних розвідок» («*Detecting and Countering the Foreign Intelligence Threat to the U.S.*»)
«Активні заходи» – радянський термін на позначення форм діяльності поза межами традиційної дипломатії, що використовуються для досягнення цілей зовнішньої політики Радянського Союзу. «Активні заходи» зазвичай реалізуються розвідувальними службами та спрямовані на справляння впливу на політику іноземних урядів, розрив відносин між націями, підрив довіри до іноземних лідерів та інституцій чи дискредитацію опонентів [43, 44].
- 1983 *Слухання у Постійному Комітеті з розвідки, заступник директора ЦРУ Дж. Стейн (John H. Stein)*
«Активні заходи» – це заходи, в яких задіяні всі партійні та державні структури Радянського Союзу, вони розглядаються як важливе, постійне

¹⁸ Russia is currently running a similar campaign against NATO member states [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.linkedin.com/pulse/kgb-active-measures-russian-hybrid-warfare-brief-alan-malcher-ma>

доповнення, тісно скоординоване з традиційною дипломатією. <...> «Активні заходи» включають маніпулювання та/або контроль медіа, письмову та/або вербальну дезінформацію, використання закордонних комуністичних партій чи організацій прикриття, нелегальне (приховане) радіомовлення, економічну діяльність, військові операції та інші операції політичного впливу [48].

1983

Звіт ЦРУ для Постійного комітету з розвідки

Дії СРСР, які належать до «активних заходів», стосуються:

- підтримки та спрямування діяльності понад 70 комуністичних партій (з цього приводу цікавою є доповідна записка ЦРУ «Щодо іспансько-радянських відносин» від 16 жовтня 1986 року, в якій Компартію Іспанії названо одним із головних інструментів Москви, завдяки якому Кремль намагається спрямувати політику Мадрида в більш нейтральний бік [54]);
- використання агентів впливу для маніпулювання приватними каналами комунікації та використання контактів навіть без відома цих агентів (*unwitting*);
- інфільтрування до лав та спроб маніпулювати масовими рухами, партіями лівого спрямування та організаціями робітників і студентства;
- зв'язків з міжнародними та локальними групами прикриття;
- впливу на іноземні медіа через контрольованих журналістів, брехливі статті та підробки;
- використання чотирьох «піратських» радіостанцій, що мовлять з Радянського Союзу та Східної Німеччини;
- навчання та підтримки бойовиків і терористичних груп за допомогою Куби та Лівії [53].

1986

Звіт ФБР «Активні заходи в США у 1986–87 роках»

1987

Розглянуто такі напрями діяльності СРСР в контексті «активних заходів»:

- операції з підроблення документів;
- вплив на контроль за озброєннями та рухами за роззброєння (через Компартію США, операції радянської розвідки на території США, різноманітні рухи за мир);
- вплив у профспілкових об'єднаннях і торговельних союзах у США (Міжнародна федерація торговельних союзів, Дослідна профспілкова асоціація, Комуністична партія США);
- кампанія впливу на релігійні організації (підтеми: релігія у СРСР; Християнська мирна конференція);
- вплив через радянську пресу (теми, тренди, наприклад звинувачення на адресу США щодо наявності політичних в'язнів);
- створення організацій прикриття на території США (діяльність Національної ради з американсько-радянської дружби; Світова рада миру та Американська рада миру);
- вплив СРСР в ООН (особливо через діяльність НУО);
- радянські операції політичного впливу (зокрема, контакти посольства СРСР із компаніями, що займаються PR) [66].

Загалом спроби визначити поняття «активні заходи» робилися за двома основними напрямками: 1) через сукупність задіяних методів та інструментів; 2) через характеристику цілей діяльності.

У визначеннях *через сукупність методів* здебільшого зазначаються методи та інструменти, описані в «Довгій телеграмі», але від визначення до визначення їх перелік змінюється/доповнюється.

Узагальнення найбільш типових методів реалізації «активних заходів», з якими зіткнувся Західний світ у 80-х роках ХХ ст., дозволяє говорити про такий їх перелік:

- використання агентів впливу (в усіх сферах);
- підготовка та поширення дезінформації;
- використання політичних партій (найчастіше лівого спрямування);
- створення/участь/підтримка діяльності міжнародних рухів, організацій, маніпулювання ними;
- створення організацій прикриття;
- маніпулювання медіа (створення та використання власних);
- поширення інформаційних вкидань через медіа країн «третього світу»;
- застосування прихованого (нелегального) мовлення;
- шантаж;
- операції політичного впливу;
- надсилання до країни військових радників;
- навчання та підтримка бойовиків та терористичних угруповань;
- економічна допомога;
- поширення чуток;
- введення в оману політиків і журналістів;
- розповсюдження підроблених документів;
- політичні вбивства;
- культурне протиборство;
- використання можливостей іномовлення;
- використання спортивних подій;
- підтримка та організація «мирних» демонстрацій;
- активне використання ООН та інших міжнародних структур;
- використання релігійних організацій.

Хоча в окремих випадках згадуються і постачання зброї, військові операції, розміщення військових сил поза межами держави, але ці методи дослідники 80-х років визначали найрідше.

Варіативність методів обумовлюється не стільки різними поглядами авторів на сутність «активних заходів», скільки об'єктивною складністю навіть теоретичного підрахунку всіх видів дій, які можуть бути застосовані заради досягнення цілі, передбаченої «активним заходом». Оскільки «складно щось чітко визначити, коли масштаби діяльності обмежені лише уявою та креативністю півмільйона офіцерів КДБ, тож це може бути будь-що, починаючи від звичайної пропаганди і закінчуючи викраденнями, вбивствами, перевезенням наркотиків та навіть підтримкою тероризму» [38].

Визначення *через цілі* дозволяє виділити два основні підходи:

- через широке визначення цілей (наприклад, коли «активні заходи» трактують як «здійснення впливу на політику інших держав з використанням заходів, що відрізняються від шпигунства чи контррозвідки»);
- через уточнення та конкретизацію цілей (зокрема, «ізолювання об'єкта атаки від іноземних партнерів, вплив на громадську думку»).

Цікаво, що самі органи КДБ у 1972 році дещо інакше визначали мету й суть «активних заходів»: «дії контррозвідки, які дозволяють їй проникнути в задум противника, попередити його небажані дії, ввести противника в оману, перехопити в нього ініціативу, зірвати підривні акції»¹⁹. Незважаючи на те, що заходи описані тут

¹⁹ Подається за відкритим джерелом «Контрразведывательный словарь / Высшая Краснознаменная школа Комитета Государственной Безопасности при Совете Министров СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1972 г.». Водночас перевірити правдивість цього визначення неможливо – посилання (Контрразведывательный словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pseudology.org/Abel/KRSlovar2.pdf>) хоч і надає доступ до PDF-версії словника, однак неможливо перевірити, наскільки він є правдивим.

як частина саме контррозвідувальних дій, це визначення чітко ідентифікує їх як «наступальні» й такі, які «надають можливість викрити та попередити ворожу діяльність на ранньому етапі виникнення, примусити противника виявити себе, нав'язати йому свою волю, змусити його діяти у не вигідних для нього умовах та в потрібному для контррозвідки напрямі». Методи, які пропонуються для використання в такій «контррозвідувальній» діяльності, цілком вкладаються у розуміння «активних заходів» службами Західних держав: «створення агентурних мереж у середовищі противника, ведення оперативних ігор із противником з дезінформації, компрометування та деморалізації».

На нашу думку, «активні заходи» доцільно визначати через їхню мету, коротко зазначаючи ключові методи та інструменти, не обмежуючи їх вичерпним переліком. Це дозволить закріпити розуміння позначуваної діяльності як деструктивної й забезпечить можливість більш гнучкого трактування окремих методів реалізації «активних заходів».

AD626675

CLASSIFIED
650 8-100
BRIEF COPY

3. ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВЛАДИ / СПЕЦСЛУЖБ США

3.1. 1947–1981 РОКИ: РЕФЛЕКСІЯ «АКТИВНИХ ЗАХОДІВ»

Перший в американській практиці офіційний опис радянських «активних заходів» (щоправда, без використання цього поняття) як механізму досягнення зовнішньополітичних цілей СРСР містить відома «Довга телеграма» [20], яку 22 лютого 1946 року надіслав тодішній радник посольства США у Москві Дж. Кеннан (*George F. Kennan*). «Довга телеграма» фактично сформувала парадигму американсько-радянських відносин майже до кінця 80-х років ХХ ст.

У документах ЦРУ 1947 року також є згадка про дії СРСР, які можна трактувати як «активні заходи». Зокрема, в доповіді щодо франкістської Іспанії [21] зазначається, що «незважаючи на повідомлення про поновлення дружніх відносини між СРСР та Іспанією, СРСР продовжує широкомасштабну кампанію проти Генерала Франко. На додаток до використання власних пропагандистських ресурсів було залучено комуністичні партії та групи прибічників у багатьох політичних партіях по всьому світу <...> з метою вжиття «активних заходів» (виділення наше. – *Авт.*) для повалення режиму Франко через розрив дипломатичних та комерційних відносин між Іспанією та іншими країнами. В ООН ініційований СРСР тиск спрямований на визнання того, що сьогодення Іспанія є загрозою міжнародному миру».

Цікавим є й інше твердження з цього документа: «Незважаючи на жорстку кампанію СРСР проти режиму Франко, є вагомі підстави вважати, що першочергові цілі Радянського Союзу полягають не в знищенні Франко, а в його стримуванні, намаганні обмежити отримання Іспанією будь-якої іноземної допомоги, поки політичний та економічний стан не стане революційним».

Сьогодні зусилля РФ багато в чому зосереджені на такій самій діяльності щодо України. Значна частина дій Росії спрямована на припинення надання Україні економічної допомоги з боку держав-союзників, міжнародних фінансових інституцій (зокрема, МВФ), створення у західних держав уявлення про Україну як надміру корумповану, таку, що не заслуговує на допомогу (ані політичну, ані економічну). Усе це має стати підґрунтям, на якому намагаються реалізувати проекти на кшталт «Майдан-3», за якими стоять російські спецслужби [96].

У 1950–1960 роках керівництво та розвідувальні кола США найбільше турбувала, крім класичних військових загроз з боку СРСР, спроможність Радянського Союзу до використання Комуністичної партії США проти інтересів безпеки Сполучених Штатів. У 1951 році ЦРУ підготувало²⁰ показовий документ – «Радянська загроза внутрішній

²⁰ Авторство цього документа належить не зовсім ЦРУ – на початку йдеться про те, що він є продуктом «міжвідомчої розвідувальної конференції, в якій взяли участь Директор ФБР, G-2, ЗС США, Офіс військово-морської розвідки, Офіс спеціальних розслідувань військово-повітряних сил США».

AD626675

RECORDED - 121
INDEXED - 121
62-80750-1051
208

безпеці в разі раптової атаки Радянського Союзу» [22]. У ньому підкреслювалося, що станом на 1951 рік Компартія США налічувала близько 37 тис. членів, і прямо вказувалося, що в разі раптової атаки СРСР її члени вестимуть психологічну війну проти США, передусім проти *готовності* країни до *спротиву* (через поширення підробок, мовлення через захоплені радіостанції, поширення чуток, особливо щодо надзвичайної моці ворога, знищення або захоплення важливих міст, знищення мільйонів військових та цивільних якоюсь новою небаченою зброєю, здачі в полон окремих підрозділів чи посадовців тощо), а також проти *спроможності до спротиву* (передусім через саботаж на об'єктах критичної інфраструктури та у життєво важливих галузях).

Те, що в 1951 році розвідувальні та контррозвідувальні структури США розглядали як суто теоретичну проблему, в Україні було реалізовано на практиці. Від самого початку конфлікту на сході представники місцевих осередків партій лівого спрямування ставали першими членами терористичних угруповань, створювали різноманітні незаконні збройні формування, обіймали «посади» в новостворених «державних інституціях молодих республік». Члени КПУ та ПСПУ організовували «референдуми» на території Донецької та Луганської областей, займалися агітацією, активно допомагали членам незаконних формувань (чи ставали їх членами), формували (а зараз очолюють чи контролюють) численні «політичні» чи «суспільні» проекти в «ДНР»/«ЛНР»: «Луганская гвардия», «Народовластие», «Сообщество Новороссии», «Мир Луганщине» та інші²¹.

У 60–70-х роках у США робляться перші спроби системно відслідковувати та аналізувати радянську пропаганду. Прикладом такої діяльності є щотижневий звіт Служби інформації з іноземного мовлення (*Foreign Broadcast Information Service*) «Тренди комуністичної пропаганди» [23].

5 травня 1971 року спеціальний підкомітет Юридичного комітету Сенату США розглянув свідчення Л. Брітта (*Lawrence Britt*) [24], який до втечі у США був співробітником чеської розвідки (з 1954 року) у званні майора. Він зазначив, що «починаючи з 1964 року працював заступником керівника Департаменту дезінформації. Хоча за термінологією радянської розвідки цей департамент називається Департамент «активних заходів»²².

Описуючі цілі роботи департаменту, Л. Брітт зазначив: «Основне завдання – це підготовка та поширення дезінформації, чорної пропаганди, а також здійснення так званих операцій впливу. Такі операції мають на меті передусім вплив на громадську думку некомуністичних країн для дезорієнтації світової спільноти й підриву позиції США по всьому світу. Друге завдання – введення в оману осіб, які ухвалюють рішення, в некомуністичних країнах з метою змусити їх ухвалити неправильні рішення. У розвідці під цим розуміють необхідність «нагодувати» їх неправдивою інформацією, сподіваючись, що вона буде використана для формулювання потрібних висновків та ухвалення відповідних рішень».

Л. Брітт чітко відділяє три складники діяльності департаменту: дезінформація, операції пропаганди (спрямованої передусім на внутрішню аудиторію комуністичних країн) та операції впливу (як найбільш затребувані та непересічні). Останні передбачають певний порядок дій агентів комуністичних розвідок, які перебувають у некомуністичних країнах і обіймають важливі посади в урядах, парламентах, партіях. Інструктаж для таких агентів передбачає визначену реакцію на певні парламентські чи професійні дискусії або

²¹ Дані наводяться за матеріалами сайту «Миротворець». Водночас це питання потребує додаткового дослідження, що ґрунтуватиметься на більш точній та системній статистичній інформації.

²² Йдеться про офіцера чеської розвідки Ладіслава Біттмана, який став перебіжчиком у США 1968 року [25, С.37]. Згодом Ладіслав Біттман (під ім'ям Лоуренса Мартіна) став професором Бостонського університету та продовжував свою дослідницьку діяльність саме щодо протидії дезінформаційним кампаніям. У 1972 році він випустив книгу «Оманливі ігри», а в 1985 році – «КДБ та радянська дезінформація» і навіть здійснював дослідження для ЦРУ з питань адаптації (передусім психологічної) радянських перебіжчиків [28].

дії на важливій посаді в іноземній розвідці (якщо їх на таку буде призначено). Свідчення Л. Брітта щодо діяльності КДБ у 50–60-х роках мають цікавий зв'язок із сьогоденням (зокрема із ситуацією зі втручання Росії у президентські вибори США в 2016 році): КДБ і тоді намагався здійснювати схожі операції, однак меншого масштабу та з меншою результативністю.

Л. Брітт згадав одну з пропагандистських операцій, спрямовану проти кандидата в президенти США Б. Голдводера (*Barry Goldwater*). Кампанія була побудована на обвинуваченнях кандидата в расизмі і фактично стала спробою вплинути на афроамериканський електорат. За свідченнями Л. Брітта, основні дані для кампанії було взято з американських книжок і газет й подано у «сенсаційній» манері. Для цього чеська розвідка надрукувала кілька тисяч пропагандистських «викривальних» листівок, які потім були дипломатичною поштою направлені до США і там розіслані звичайною поштою.

Автори статті «Активні заходи: що приховано за втручанням Росії у вибори – 2016 і що чекає на нас попереду?» зазначають (посилаючись на слова іншого радянського перебіжчика В. Мітрохіна), що так само СРСР втручався і в кампанію переобрання Р. Рейгана у 80-ті роки. Радянська розвідка намагалася проникнути в штаб-квартири національних комітетів демократів і республіканців, популяризувати слоган «Рейган означає війна» та дискредитувати Р. Рейгана як «корумпованого службовця, тісно пов'язаного з американським оборонно-промисловим комплексом» [27] та прихильника «маккартизму». Як послідовний прибічник подібних поглядів Р. Рейган нібито був у змові з ФБР та Комітетом Палати представників у розслідуванні антиамериканської діяльності щодо інфільтрації комуністичних ідей та людей у голлівудську кіноіндустрію [98]. У 1984 році М. Хамм (*Manfred R. Hamm*) із Фонду «Спадщина» підготував окремий звіт «Як Москва втручається у вибори на Заході» [26], в якому зазначає, що в 1983 році Кремль ставав активним «учасником» виборів у Великій Британії та Західній Німеччині, а в 1984 році почав втручатися в американські вибори. Зокрема, СРСР доклав максимальних зусиль, щоб донести до американської, європейської та світової громадськості думку про те, що американська військова та зовнішньополітична лінія провокують світову нестабільність та конфліктність.

СРСР бойкотував Олімпійські ігри в Лос-Анджелесі, порівнюючи в пресі Р. Рейгана та його адміністрацію з діями нацистів у Німеччині. Однак це була, швидше, вторинна дискредитація. На думку М. Хамма, основні зусилля щодо недопущення перемоги Р. Рейгана у виборах СРСР сконцентрував на двох стратегіях. Перша стосувалася самого Р. Рейгана – його зображували як людину, яка загрожує миру в усьому світі, недбало ставиться до можливості ядерної катастрофи і сама по собі є джерелом міжнародного напруження через бажання забезпечити для США панування над світом. Друга стосувалася адміністрації Р. Рейгана – її зображували як незацікавлену в угодах з контролю над озброєннями, що обумовлюється бажанням розпочати гонку озброєнь для відновлення переваги США у військовій сфері.

Але СРСР не обмежувався лише цими стратегіями – Москва грала на всіх темах, які могли зашкодити переобранню Р. Рейгана, передусім на політиці США у Центральній Америці та збільшенні видатків на озброєння. У цій операції були використані радянське телебачення, радянські політичні діячі та радянські науковці (наприклад, Інститут США Академії наук СРСР). Фактично її метою була демонстрація американським (а разом із ними радянським та європейським) громадянам, що СРСР не може і не хоче мати справу з таким «монстром», як Р. Рейган, а отже, за його президентства годі сподіватися на поліпшення відносин із СРСР. Як і багато з того, що й тоді, і зараз кажуть у Кремлі, це було не більше ніж інформаційна гра. Після свого переобрання Р. Рейган встановив цілком прийнятні відносини з новим керівництвом Радянського Союзу.

Надалі до кінця 70-х років згадки про «активні заходи» в документах ЦРУ були поодинокими і частіше траплялися в пресі [29]. Лише в листі від 10 січня 1977 року

тодішньому президенту США від голови ЦРУ Дж. Буша це поняття визначене як самостійне. Загалом лист присвячений проблемі реформування діяльності розвідувальних сил, але він має додаток «Радянська стратегія проти третіх країн» [30]. Перший пункт додатка присвячено найбільш помітним «ворожим» трендам, з-поміж яких «значне збільшення поставок зброї, кількості радників, «активні заходи», зростання ролі союзників/проксі, безпосередні військові операції (Афганістан)».

У 1979 році ЦРУ спробувало підрахувати, скільки СРСР витрачав на «активні заходи». Загальна сума сягнула понад 3 млрд дол. США, а структура видатків виглядала таким чином [Цит. за: 16]:

Організація або діяльність	Видатки (млн дол. США)
Міжнародний відділ ЦК КПРС	100
ТАСС	550
«Новости» (APN)	500
«Правда»	250
«Известия»	200
<i>New Times</i> та інша періодика	200
Закордонна служба «Радио Москва»	700
Відділи інформації у радянських посольствах	50
Приховане (нелегальне) радіомовлення	100
Міжнародні комуністичні організації	63
Субсидії закордонним комуністичним партіям	50
Фінансування Служби А КДБ	50
Здійснення таємних операцій	100
Підтримка національних визвольних рухів	200
Спеціальні кампанії 1979 року, включаючи кампанію, спрямовану проти НАТО та модернізації <i>TNF</i>	200
Разом	3313

До списку не потрапили видатки на різноманітні товариства дружби та культурні товариства, а частина видатків, вочевидь, була значно більшою (скажімо, фінансування за лінією Служби А). Аналогічну спробу підрахунку видатків СРСР на «активні заходи» ЦРУ здійснила в 1982 році – тоді ця сума зросла до 4 млрд дол. США.

Справжня увага з боку органів влади США до тематики «активних заходів» починається лише з приходом до влади Р. Рейгана та його команди. До певної міри це було зумовлено подією, яка сталася в 1979 році, – тоді на бік США перейшов офіцер КДБ Станіслав Левченко. Як потім у 1984 році зазначав у своєму виступі перед слухачами Коледжу повітряних сил США Директор ЦРУ У. Кейсі, «це був перший офіцер, який надав нам специфічну інформацію про радянський стратегічний концепт «активні заходи» у всій його повноті» [31].

Не дивно, що вже в лютому 1980 року Комітет з розвідки слухав свідчення заступника директора з оперативної роботи ЦРУ Дж. МакМахона (*John McMahon*) [32], значну частину якого було присвячено проблемі радянських «активних заходів» проти демократичних країн.

3.2. 1981–1988 РОКИ: ПРОТИДІЯ «АКТИВНИМ ЗАХОДАМ»

У 1981 році США перейшли від усвідомлення проблеми до пошуку механізмів її вирішення.

Передусім у 1981 році було утворено Міжвідомчу робочу групу з активних заходів, МРГАЗ (*Interagency Active Measure Working Group*), яка працювала до 1992 року. До Групи входили представники Держдепартаменту США, Міністерства оборони, ЦРУ, військової розвідки, ФБР, Міністерства юстиції, Управління з контролю за озброєннями та роззброєнням, а також Інформаційного агентства США [38]. Основна мета роботи Групи – ідентифікувати й надати відповідь на масштабні кампанії дезінформації Радянського Союзу, зробити результати їх реалізації неприйнятними для СРСР, а отже, забезпечити неможливість їх продовження.

Форматом роботи був такий.

1. Збір інформації. Інформація надходила від *USIA*²³, ЦРУ та ФБР (матеріали розслідувань).

2. Аналіз інформації. Аналітичний «відділ» розташовувався у Вашингтоні. Члени Групи належали до різних відомств, постійно змінювалися відповідно до вимог роботи та зазвичай збиралися раз на тиждень.

3. Формування документа. Група готувала звіти про дезінформацію, що надходила від Радянського Союзу. Звіти були відкриті та поширювалися як у самих державних структурах, так і на широкий загал через пресу. Група також розробляла презентаційні матеріали для працівників посольств, розвідувальних служб та медіа, які їхали до СРСР. Публікування звітів та проведення презентацій збільшували обізнаність аудиторії та сприяли підвищенню якості наступних звітів: що більше поширювалися відомості про радянську дезінформацію, то регулярнішу та релевантнішу інформацію отримувала Група для підготовки нових звітів.

Вважається, що діяльність МРГАЗ була однією з найбільш ефективних не лише у сфері протидії дезінформації, а й взагалі у практиці створення різноманітних міжвідомчих груп у США²⁴.

Саме МРГАЗ у жовтні 1981 році підготувала один із ключових офіційних документів уряду США, який вивів проблему «активних заходів» у публічний простір, – «Радянські «активні заходи»: підробки, дезінформація, політичні операції» [33]. Його поява стала дійсно поворотним моментом у формуванні системної уваги США до проблеми «активних заходів». Передусім документ у принципі ставив питання про цю проблему на офіційному рівні. Крім того, він визначав суть «активних заходів», описував основні техніки, демонстрував їх застосування проти США на конкретних прикладах. У подальшому «Радянські «активні заходи»: підробки, дезінформація, політичні операції» став одним із найбільш цитованих документів у колі тих журналістів, які займалися цією проблемою.

ЦРУ також не залишалося осторонь питань активізації діяльності США для протидії «активним заходам» СРСР. У розсекречених документах американської розвідки

²³ *United States Information Agency (USIA)* – Інформаційне агентство США. Утворене у серпні 1953 року з метою консолідувати всю закордонну інформаційну діяльність уряду США в межах однієї програми. Проіснувало до 1977 року, коли стало складовою частиною *United States International Communications Agency (USICA)*. В 1982 році USICA було перейменовано на USIA. Проіснувало до 1999 року.

²⁴ Детальніше див. [39].

AD626675

є доповідна від 15 жовтня 1981 року²⁵ щодо поточного стану американської пропаганди та можливих шляхів вдосконалення системи протидії радянській пропаганді. У тексті констатується, що на той момент США мало що може протиставити радянським «активним заходам», а ступінь ефективності радянської пропаганди є суттєво вищим, ніж американської (навіть незважаючи на той факт, що імідж США у світі є значно привабливішим, ніж імідж Радянського Союзу). Текст містить дві основні тези: США потрібні власні «активні заходи», щоб «завоювати та утримати громадську думку про Сполучені Штати як державу, яка прагне позитивної мети, щастя та миру» [36]; США потрібна адекватна організаційна система планування, координування, імплементації та моніторингу «активних заходів», оскільки наразі за протидію різним «активним заходам» відповідають різні відомства, а координування відсутнє взагалі.

Незважаючи на інтерес і готовність структур сектору безпеки і оборони протидіяти «активним заходам», лунали думки про перебільшення та надуманість проблеми. Наприклад, Д. Ла Вой (*Diane La Voy*), працівник апарату постійного Комітету з розвідки, активно виступала проти ідеї інтенсифікації «протидії «активним заходам», піддаючи сумніву наявність такого феномену взагалі [40]. У листуванні, учасниками якого були представники розвідувальних кіл та співробітники апарату постійного Комітету з розвідки, згадується підготовлений проект Міжвідомчого розвідувального меморандуму (*Interagency Intelligence Memorandum, ИМ*) за авторством одного із заступників Директора ЦРУ (*Deputy Director for Operations, DDO*). У ньому міститься кілька варіантів визначення поняття «активні заходи». Перший варіант описує «активні заходи» як «наступальні інструменти зовнішньої політики Радянського Союзу», які «недостатньо зрозумілі та яким складно протистояти» (Д. Ла Вой зазначає, що таке визначення більше схоже на визначення таємних операцій – *covert operations*). В іншому місці до визначення включено всі інструменти зовнішньої політики СРСР, від торгівлі до дипломатії, а більшість заходів описано за шістьма несекретними кейсами. Така поліваріантність визначень і відсутність чіткості й були основними причинами категоричної позиції Д. Ла Вой. На її думку, у згаданому проекті *ИМ* немає достатніх доказів того, що йдеться про якийсь особливий вид діяльності СРСР.

Попри існування такої позиції, на початку 80-х років починає просуватися ідея більш агресивної поведінки США у сфері «активних заходів», яка має змусити Радянський Союз перейти в захист [41].

12 грудня 1981 року ЦРУ підготувало [42] непублічний документ стосовно необхідних кроків щодо протидії ворожій пропаганді та оптимізації загального координування відповідної діяльності. У розділі «Дискусія» було підкреслено, що з цією метою вже було запроваджено «Проект «Правда», а також пропонується окремий координаційний комітет для вжиття узгоджених дій Держдепартаменту, ЦРУ та *USICA* для викриття та протидії радянським «активним заходам».

На цьому етапі медіарозголос теми «активних заходів» вже набув значних масштабів, перетворивши її на важливий медійний тренд. Статті в газетах та матеріали в інших мас-медіа з тематики «активних заходів» стали постійною практикою [45, 46, 47].

Активна інформаційна кампанія щодо введення в обіг нового поняття в сфері загроз національній безпеці спричинила те, що від загальних дискусій на рівні міжвідомчого листування і поодиноких засідань парламентських комітетів органи державної влади перейшли до прийняття управлінських рішень та реалізації конкретних проектів. Ще у жовтні 1982 року перший заступник Помічника Держсекретаря з розвідки та досліджень Х. Коен (*Herman Jay Cohen*) надсилає на адресу заступника директора ЦРУ з оперативної роботи Дж. Стейна (*John H. Stein*) лист про «Збільшення поінформованості щодо радянських «активних заходів» [49]. У листі зазначалося, що до поточного

²⁵ Хоча у самій доповідній автор не зазначений, але з тексту одного з інших розсекречених листів [37] його можна встановити – це Томас Полгар (*Thomas Polgar*), співробітник ЦРУ, який саме у 1981 році пішов у відставку.

моменту проблемі не приділялося значної уваги, однак тепер ЦРУ, маючи належну політичну підтримку, має займатися цим питанням активніше. У листі також підкреслювалося, що збільшення поінформованості має відбуватися в непублічній та публічній площинах.

Поміж інших документів ЦРУ готувало «Щомісячний огляд щодо СРСР» [50]. В одному з таких оглядів за квітень 1983 року міститься уточнення щодо концепції «активних заходів» та участі в них КДБ. Повторюючи вже частково загальноновизнані на той момент твердження, у звіті зауважувалося, що «така діяльність потребує використання добре навченого персоналу розвідки». Цей документ цікавий і тим, що надає чи не найповнішу картину системи підготовки та реалізації «активних заходів» у СРСР: які департаменти КДБ залучені до їх реалізації і як вони взаємодіють між собою, як відбувається процес узгодження цілей, якими повноваженнями володіють офіцери, задіяні в «активних заходах», на яких посадах у посольствах зазвичай працюють такі офіцери (традиційно – у межах політичного напрямку). Особливо наголошується, що офіцери КДБ часто намагаються використовувати недипломатичне прикриття для отримання більшої свободи пересування та доступу до цільових груп (наприклад, працюють журналістами). Однак крім використання псевдожурналістів, КДБ намагалося вербувати і справжніх журналістів як агентів впливу з метою їх подальшого використання в «активних заходах».

Як можуть виглядати конкретні «активні заходи», продемонстровано на прикладі Японії, де тривалий час працював уже згадуваний перебіжчик С. Левченко. Зокрема, він вказував, що в Японії в період 1975–1979 років налічувалося близько 200 завербованих агентів КДБ. Більшість із них час від часу використовувалися для антиамериканських «активних заходів». Ці агенти були журналістами, членами парламенту Японії, колишніми членами Кабінету Міністрів та лідерами японських політичних партій. У 70-ті роки 10 вищих членів партійного керівництва Соціалістичної партії Японії були радянськими агентами впливу. Прикладом «активних заходів» з використанням агентів впливу стало створення парламентської групи японсько-радянської дружби для просування політичного та економічного співробітництва СРСР та Японії. Радянський агент, який був на той момент членом парламенту, допоміг заснувати таку групу, а КДБ фінансувала оплату її технічних працівників, а також видання щомісячного журналу.

У серпні 1983 року на розгляд Сенату США було представлено звіт ФБР «Відносини Радянського Союзу в межах «активних заходів» із Рухом за мир США». У звіті наводяться численні факти використання СРСР як агентів впливу, так і ентузіастів Руху за мир з метою вплинути на політику США щодо озброєнь. Висловлювалися також думки про те, що «СРСР не обов'язково безпосередньо управляти цим Рухом. Радянська влада вірить, що зможе досягти своїх цілей через низку публічних пропозицій із роззброєння, які зіграють на сентиментальності активістів Руху за мир. Ці пропозиції доповнюватимуться масштабною пропагандою, діяльністю міжнародних рухів та організацій, а також комуністичних партій та агентів» [52]. Водночас, за даними ФБР, агенти КДБ були безпосередньо задіяні в інструктуванні довірених осіб у цих рухах, а подеколи брали активну участь у відповідних акціях.

У вересні 1985 року Білий Дім запросив [55] від ЦРУ та ФБР серію звітів (двічі на тиждень) щодо актуальних «активних заходів» Радянського Союзу на поточний момент. ЦРУ мало підготувати звіт про заходи на зовнішній арені, ФБР – на території США. Ці документи були потрібні напередодні зустрічі Р. Рейгана з М. Горбачовим у листопаді. Звіти дійсно були підготовлені ЦРУ [56] (даних щодо звітів ФБР немає) і стосувалися переважно ключових тем (питання ядерного роззброєння, захист прав людини, очікуваний саміт з контролем за озброєннями) радянської пропагандистської діяльності в цей період та тих заходів, що їх вживає СРСР для донесення зазначених тем до західної аудиторії: круглі столи, виступи в пресі, конференції, неофіційні зустрічі дипломатів, мирні демонстрації, лобіювання на рівні ООН, підроблення документів, поширення потрібних меседжів через пресу країн «третього світу», використання груп прикриття тощо.

Занепокоєння керівництва США проблемою «активних заходів» відобразилося й на реформуванні ЦРУ та всього сектору безпеки [57]. Зокрема, одним з його напрямів стала підтримка зусиль ЦРУ щодо розроблення програм для Департаменту США з виявлення та протидії «активним заходам».

Американські розвідувальні структури намагались і організаційно відреагувати на виклики «активних заходів». Наприклад, у довідковому матеріалі від 18 травня 1983 року було запропоновано перелік цілей і повноважень можливої посади *NIO/Irregular Force*²⁶. Зазначалося, що метою діяльності офіцера на цій посаді є протидія новій загрозливій змішаній тактиці СРСР, що включає «дестабілізацію, тероризм, диверсію, підтримку бойовиків, політичні дії, пропаганду та інші «активні заходи» [51].

На межі 1984–1985 років ця посада (хоча і з іншою назвою) з'явилася у системі американської розвідки (Національному комітеті розвідки, *NIC*) – «національний офіцер з розвідки з питань омани на міжнародному рівні та розвідувальної активності» (*National Intelligence Officer / Foreign Deception and Intelligence Activity, NIO/FDIA*). Де-факто цей офіцер займався проблемою «активних заходів». Водночас, судячи з щотижневих звітів про діяльність *NIO*, лєвова частка його діяльності була пов'язана із загальними координаційними діями, зустрічами із законодавцями та представниками різних структур розвідки.

У 1986 році для Комітету з питань розвідки Сенату США з питань розвідки було підготовлено комплексний звіт «Наражаючись на шпигунський виклик: огляд контррозвідувальних та безпекових програм США» [58]. У розділі цього звіту, присвяченому «активним заходам», зазначається, що діяльність СРСР з реалізації «активних заходів» можна чітко прослідкувати щонайменше з кінця 70-х років, коли СРСР запустила масштабну антиамериканську кампанію щодо нейтронної бомби. ЦРУ підрахувало, що бажання провести аналогічну кампанію коштувало б уряду США близько 100 млн дол. Згадується також інша така само масштабна кампанія щодо програми Стратегічної оборонної ініціативи (*COI*). Звіт фіксує, що зусилля СРСР з реалізації «активних заходів» зосереджені передусім на країнах «третього світу», завдаючи шкоди інтересам США у відповідному регіоні.

На початку 1986 року один з аналітичних підрозділів ЦРУ *SOVA* (*CIA's Office of Soviet Analysis*)²⁷ підготував 80-сторінкову доповідь²⁸ «Апарат радянської зовнішньополітичної пропаганди», присвячену детальному аналізу інструментів та технік, використовуваних СРСР для пропаганди на міжнародній арені. Документ базується на свідченнях неназваних «перебіжчиків», які зазначили, що станом на середину 80-х років не менше третини працівників ТАСС були співробітниками КДБ та ГРУ, а для «неофіційного» новинного агентства «Новости» цей відсоток був ще вищим [59].

Нині дискусія про зв'язок російських іномовників з російськими спецслужбами знов постає на порядку денному. І хоча про відсоток співробітників не йдеться, заголовки на кшталт «Російська мережа RT: це більше ВВС чи КДБ?» вже з'являються в таких виданнях, як *The New York Times* [60]. Україна також підтверджує цю тенденцію. Російські військові структури, які відповідають за ведення інформаційно-психологічних операцій проти України, активно використовують так звані ЗМІ «ДНР» та «ЛНР» та статус військових журналістів для ведення своєї деструктивної діяльності на території проведення АТО. Медіа «ДНР» та «ЛНР» управляються переважно російськими громадянами, які часто є співробітниками російських спецслужб.

²⁶ З проаналізованих документів незрозуміло, чи була така посада офіційно затверджена, чи це лише пропозиції щодо її запровадження.

²⁷ У 1981 році в результаті реорганізації Директорату розвідки ЦРУ було розформовано низку підрозділів (Офіс економічних досліджень, Офіс політичного аналізу та Офіс стратегічних досліджень). Натомість було створено офіси, що відповідають за окремі регіони. Одним з них став *SOVA*. Є дані, що Офіс проіснував щонайменше до 1992 року.

²⁸ Основна доповідь так і не була розсекречена – доступне лише загальне резюме.

SOVA активно долучився до досліджень «активних заходів» та щонайменше з 1986 року започаткував щоквартальний проект «Попередження про «активні заходи» та пропаганду у світі». Документ²⁹ мав на меті привернути увагу адресатів до ключових напрямів пропагандистської діяльності СРСР, а також визначав найбільш вірогідні «активні заходи» (як на загальносвітовому, так і регіональному рівні), що здійснюються Радянським Союзом. Фактично він складався з двох частин: власне огляд і календар, який містив найбільш важливі події на найближчу (до року) перспективу. Опис кампаній будувався за принципом: базова тематика кампанії та фактаж, який створював уявлення про використання тих чи інших «активних заходів» для досягнення цілей радянської зовнішньої політики на заданому напрямі.

3.3. 2014–2016 РОКИ: «АКТИВНІ ЗАХОДИ» ЗНОВУ НА ПОРЯДКУ ДЕННОМУ

На сучасному етапі протидію «активним заходам» США розпочали з боротьби з російською пропагандою. Від початку агресії РФ в Україні Державний департамент активізував російськомовний твітер-акаунт «Прогресс для України»³⁰, який досі успішно працює. Акаунт було створено з метою чіткого донесення до російськомовної аудиторії позиції Держдепартаменту з приводу ситуації в Україні³¹, запобігання можливості викривлення цієї позиції у спосіб тенденційного перекладу англійських заяв³².

Протягом 2014 року американські конгресмени обговорили понад сорок законодавчих ініціатив, в яких йшлося про інформаційні методи впливу. Закон «Щодо міжнародного мовлення в Україні та сусідніх регіонах» (*United States International Programming to Ukraine and Neighboring Regions*)³³, ухвалений 3 квітня 2014 року, передбачає задіяння радіостанцій «Голос Америки» і «Свобода / Вільна Європа» для створення доступних, таких, що заслуговують на довіру, точних новин, а також поширення результатів журналістських досліджень та аналітики, які викриватимуть дезінформацію, що надходить з російських медіа. Особливу увагу приділено використанню зазначених радіостанцій на територіях з обмеженим доступом до нецензурованої інформації, зокрема в Криму.

В ухваленій 4 грудня 2014 року резолюції Конгресу США³⁴ конгресмени закликали президента Б. Обаму та Держдепартамент розробити стратегію виробництва і поширення новин та іншої інформації російською мовою в країнах зі значною часткою російськомовного населення. Члени Палати представників рекомендували сприяти створенню приватних компаній за участю держави для випуску відповідного контенту і залучити до реалізації цього завдання уряди країн регіону.

²⁹ Деякі його числа можна подивитися [61], [62], [63], [64], [65].

³⁰ *Прогресс для України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://twitter.com/UkrProgress>

³¹ *Пропаганда.com* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://tjournal.ru/p/ukr-progress>

³² Наприклад, поширені за допомогою цього акаунту тези виступу Посла США в ООН Н. Хейлі на засіданні Ради Безпеки ООН є такими: «Соединенные Штаты поддерживают народ Украины, который в течение уже почти трех лет страдает от российской оккупации и военной интервенции... США продолжают осуждать и призывают к немедленному прекращению российской оккупации Крыма. Крым является частью Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://twitter.com/USEmbassyKyiv/status/827503484681539587>

³³ *United States International Programming to Ukraine and Neighboring Regions* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.congress.gov/113/plaws/publ96/PLAW-113publ96.pdf>

³⁴ *H.Res. 758 – Strongly condemning the actions of the Russian Federation, under President Vladimir Putin, which has carried out a policy of aggression against neighboring countries aimed at political and economic domination* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.congress.gov/bill/113th-congress/house-resolution/758/text>

Активним є фінансове забезпечення боротьби з російською агресією:

- Закон від 3 квітня 2014 року передбачає додаткові асигнування у сумі 10 млн дол. США на мовлення «Голосу Америки» та радіо «Свобода / Вільна Європа» українською, балканськими, російською та кримськотатарською мовами;
- рішення про надання Наглядовою радою США з міжнародного мовлення (*Broadcasting Board of Governors*), прийняте 4 березня 2015 року, передбачає 23,2 млн дол. на програми російською мовою³⁵;
- 5 травня 2017 року Конгрес США санкціонував виділення 100 млн дол. за умови, що такі кошти будуть називатися Фондом протидії російському впливу (Фонд) і будуть надані НДО та іншим організаціям в таких країнах для [здійснення діяльності у сферах] верховенства права, засобів масової інформації, кібер- та інших програм, що зміцнюють демократичні інститути і процеси і протистоять російському впливу й агресії³⁶.

У 2015 році під час слухань Комітету з міжнародних відносин Палати представників США Д. Гамільтон (*Daniel S. Hamilton*) виступив з доповіддю «Геостратегічна імплементація Трансатлантичного торговельного та інвестиційного партнерства³⁷», в якій зазначив, що «Кремль докладає зусиль для вжиття «активних заходів» у Східній Європі та ЄС, використовуючи тактики переконання і залякування для відмови від партнерства» [76].

Посиленої уваги тематика «активних заходів» набуває з 2016 року. У травні 2016 року сенатори, які входять до Комітету з розвідки Сенату США, поміж іншого, закликали Президента США «створити міжвідомчий комітет для протидії «активним заходам» Росії» [81].

Пізніше, 30 листопада 2016 року, Палата представників ухвалила законодавчий акт «*Intelligence Authorization Act for Fiscal Year 2017*», в якому «активні заходи» було чітко визначено як «дії зі впливу на людей чи уряди, які реалізуються за взаємодії або на вимогу політичних лідерів чи секретних служб Російської Федерації, роль якої залишається прихованою або невизнаною публічно, і включають:

- заснування або фінансування груп прикриття (*front group*);
- приховане (нелегальне) мовлення;
- маніпулювання медіа;
- дезінформацію та підроблення документів;
- фінансування агентів впливу;
- провокації та наступальну (*offensive*) контррозвідку;
- вбивства за політичними мотивами;
- терористичні акти» [82].

Документ також встановлює необхідність утворення Комітету³⁸ з протидії «активним заходам» Російської Федерації, здійснюваним для прихованого впливу на людей та уряди (*Committee to counter active measures by the Russian Federation to exert covert influence over peoples and governments*). До його складу мають увійти:

- Директор національної розвідки;
- Державний секретар США;
- міністр оборони США;
- міністр фінансів США (*The Secretary of the Treasury*);

³⁵ *Testimony on Ukraine before the House Foreign Affairs Committee* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/2015/mar/238147.htm>

³⁶ *Consolidated Appropriations Act, 2017* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://rules.house.gov/sites/republicans.rules.house.gov/files/115/OMNI/CPRT-115-HPRT-RU00-SAHR244-AMNT.pdf>

³⁷ *Transatlantic Trade and Investment Partnership* (Трансатлантичне торговельне та інвестиційне партнерство) – планована угода про вільну торгівлю між Європейським Союзом і Сполученими Штатами Америки.

³⁸ Якщо розглядати статус цього комітету в контексті сучасної управлінської практики в Україні, то йдеться про певний варіант поєднання формату міжвідомчої робочої групи та урядового комітету, оскільки передбачається, що в новоствореного комітету буде свій персонал, окреме фінансування, але до його складу входимуть представники інших державних установ.

- Генеральний прокурор;
- міністр енергетики США;
- Директор ФБР;
- інші керівники, участь яких у Комітеті визнає доцільною Президент США.

З окремих питань документ повертається до практик, запропонованих ще під час президентства Р. Рейгана. Наприклад, обмеження пересування російських дипломатичних працівників 25-кілометровою зоною від відповідної дипломатичної установи на території США.

Конгресмен Д. Хаймс (*Jim Himes*), член Комітету з питань розвідки, 1 грудня 2016 року зазначив: «Сьогодні на часі є потреба у створенні нового комітету у складі представників різних розвідувальних агенцій, який займався б виключно «активними заходами» Росії, що справляють прихований вплив по всьому світу. Цей вплив включає маніпулювання медіа, фінансування груп прикриття та поширення дезінформації. Загроза міжнародній безпеці є цілком реальною, і ми маємо відповісти на неї з усією серйозністю» [77].

Про використання «активних заходів» під час президентських виборів у США ще у вересні 2016 року свідчив американський сенатор Т. Карпер (*Tom Carper*) [78]. Загалом американські політики (передусім з-поміж членів Демократичної партії) досить активно використовували поняття «активні заходи» та звинувачували РФ у їх вжитті під час передвиборчої кампанії 2016 року. У 2017 році використання поняття стало нормою політичного лексикону США. Наприклад, 2 березня 2017 року сенатор Р. Бурр (*Richard Burr*) звернувся до Генерального прокурора США та Міністерства юстиції США з проханням провести розслідування «активних заходів» РФ, метою яких були президентські вибори 2016 року [79].

Прес-реліз Комітету розвідки Палати представників США з приводу втручання РФ у вибори в США чи не повністю присвячений проблемі «активних заходів». Зокрема зазначається, що Комітет порушує низку питань, відповіді на які допоможуть точніше уявити проблему втручання Росії. Які російські кібератаки та інші «активні заходи» були спрямовані проти США та їх союзників? Чи були використані зв'язки з особами, пов'язаними з політичними кампаніями, чи з іншими американськими громадянами? Як саме американський уряд відповідає на російські «активні заходи» та що потрібно зробити для захисту себе та своїх союзників у майбутньому? Які витоки секретної інформації, можливо, мали місце? [80].

У вступному слові на початку засідання, що відбулося 20 березня 2017 року, голова Комітету Д. Нанс (*Devin Nunes*) підкреслив, що нездатність передбачити плани і наміри режиму Путіна стала найбільшим провалом розвідки США з часів терактів 9/11. Підсумком проведення слухань та двопартійного розслідування має стати вичерпний звіт щодо заходів, вжитих РФ під час виборчої кампанії у США³⁹.

Віце-голова Комітету А. Шіфф (*Ranking Member Adam Schiff*) зазначив, що про російські «активні заходи» щодо американських виборів відомо багато, зокрема «про те, як вони посилювали шкоду від викрадення та зливу документів, використовуючи RT. Але є і багато того, чого ми не знаємо. <... > Зараз ставкою є ніщо інше, як майбутнє ліберальної демократії. Ми залучені до нової війни ідей: цього разу не комунізм проти капіталізму, а авторитаризм проти демократії і представницького уряду. І в цій війні суперник використовує наш політичний процес, розглядаючи його як законне поле бою»⁴⁰.

³⁹ *Chairman Nunes Opening Statement* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://intelligence.house.gov/uploadedfiles/chm_opening_statement_final_version_3.20.2017.pdf

⁴⁰ *Intelligence Committee Ranking Member Schiff Opening Statement During Hearing on Russian Active Measures* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://schiff.house.gov/news/press-releases/intelligence-committee-ranking-member-schiff-opening-statement-during-hearing-on-russian-active-measures>

AD626675

RECORDED - 121
INDEXED - 121
62-80704-16512
208

Конгресмен наголошує, що існує необхідність у створенні спеціальної комісії для проведення належного розслідування.

На засіданні конгресмени заслухали директора ФБР Д. Комі (*James B. Comey*) та директора АНБ М. Роджерса (*Mike Rogers*)⁴¹ та вирішили розширити коло осіб, які даватимуть свідчення перед Комітетом⁴².

Березень 2017 року позначився проведенням ще двох слухань:

1) «Еволюція гібридної війни та ключових викликів» в Комітеті з питань збройних сил Палати представників Конгресу США⁴³. Двоє з трьох доповідачів – К. Чівіс [99] з корпорації РЕНД (*Dr. Christopher S. Chivvis*) та Ф. Хофман [100] з Національного університету оборони (*Dr. Francis G. Hoffman*) – наголосили на зв'язку «активних заходів», здійснюваних СРСР, та гібридної війни сучасної РФ.

2) «Підрив демократичних інститутів та розкол НАТО: цілі російської дезінформації» у Комітеті із закордонних справ Палати представників Конгресу США⁴⁴. Учасники засідання наголошували, що «сьогодні російські кампанії з дезінформації є частиною більш широкого арсеналу засобів, що використовуються Путіним при наступі на демократію. Ці кампанії одночасно є не новими, оскільки продовжують становити ядро основних елементів радянських «активних заходів», і новими, оскільки для їх реалізації освоєно і ефективно використано нові технології»⁴⁵. Також експерти обговорювали приклади одночасного використання пропаганди й зливу вкрадених матеріалів: *Wikileaks* стала найвідомішою платформою, використовуваною російською розвідкою для поширення вкрадених секретних матеріалів. Вкрадений матеріал, частково справжній, частково змінений, зливається й у подальшому використовується як ядро, довкола якого поширюються сфабриковані історії. Використання техніки «пропаганда плюс злив» було відкрито під час президентської кампанії в США кілька разів: *RT* або *Sputnik* публікували історію, засновану на вкрадених матеріалах, за кілька годин до їх розміщення в *Wikileaks*»⁴⁶.

Те, що Росія знову звернулася до «активних заходів», розуміють і в НАТО. Екс-заступник генерального секретаря О. Вершбоу (*Alexander Vershbow*), окреслюючи цілі НАТО «в добу Трампа», вказує, що «союзники мають допомогти підвищити роль НАТО у відповіді на зусилля <...> щодо захисту проти надзвичайно складних операцій впливу, дезінформації та «активних заходів», які здійснюються Росією» [75].

Після майже 20-річної паузи наукові та експертні кола США також повертаються до концепту «активних заходів» [67, 3, 68, 69].

Дослідник Леон Арон (*Leon Aron*) з Американського інституту підприємництва (одного з ключових аналітичних центрів «неоконсерваторів») зазначає: «Фейкові новини – це давня та добре описана стратегія. Як і хакінг, вона спрямована на розмивання легітимності демократичних інститутів та процедур. За часів Радянського Союзу дезінформація була одним із найпоширеніших «активних заходів» КДБ проти Заходу. <...> Володимир Путін, який є випускником Червонопрапорного інституту [КДБ СРСР], безсумнівно,

⁴¹ *Open Hearing on Russian Active Measures Investigation* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intelligence.house.gov/calendar/eventsingle.aspx?EventID=769>

⁴² *Сенат розширить розслідування втручання Кремля у вибори в США* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2017/03/30/7139706/>

⁴³ *The Evolution of Hybrid Warfare and Key Challenges* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://armedservices.house.gov/legislation/hearings/full-committee-hearing-evolution-hybrid-warfare-and-key-challenges>

⁴⁴ *Undermining Democratic Institutions and Splintering NATO: Russian Disinformation Aims* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://foreignaffairs.house.gov/hearing/hearing-undermining-democratic-institutions-splintering-nato-russian-disinformation-aims/>

⁴⁵ *Statement / Daniel Baer Jr. // March 9, 2017 hearing on «Undermining Democratic Institutions and Splintering NATO: Russian Disinformation» U.S. House of Representatives Committee on Foreign Affairs* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://docs.house.gov/meetings/FA/FA00/20170309/105674/HHRG-115-FA00-Wstate-BaerD-20170309.pdf>

⁴⁶ *Statement / Daniel Baer Jr. // March 9, 2017 hearing on «Undermining Democratic Institutions and Splintering NATO: Russian Disinformation» U.S. House of Representatives Committee on Foreign Affairs* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://docs.house.gov/meetings/FA/FA00/20170309/105674/HHRG-115-FA00-Wstate-BaerD-20170309.pdf>

вивчав ці техніки. Він просто адаптував їх до нових умов» [70]. Про нові «активні заходи» у «радянському стилі» свідчить і колега Л. Арона по АІП Г. Шмідт, який у середині 80-х років працював у Групі радників президента США з іноземної розвідки (*President's Foreign Intelligence Advisory Board*) [71].

У матеріалі РЕНД «Як протидіяти путінській підривної війні проти Заходу» [72] У. Кортні (*William Courtney*) та М. Лібіцкі (*Martin C. Libicki*) зазначають, що сьогодні кіберскладник, спорт (наприклад, останній допінговий скандал з російськими спортсменами), підтримка ультраправих партій в Європі, інформаційні атаки на А. Меркель стають складниками «активних заходів», які застосовує сучасна Росія проти Заходу. Ф. Хілл (*Fiona Hill*) з Інституту Брукінгса ще 2016 року у виступі перед Комітетом з військових справ зазначала: «Крізь призму свого досвіду роботи в КДБ Путін розглядав зусилля США з просування демократії у 1990-х та 2000-х роках як «активні заходи», здійснювані ЦРУ за часів холодної війни» [73].

У контексті «активних заходів» РФ сьогодні розглядається й сирійська проблема: Росія активно допомагає режиму Б. Асада і звинувачує Захід у вжитті проти нього «активних заходів» [74].

Щоправда, дієвих порад щодо протидії новій атаці на Західний світ зазначені експерти не дають або їхні рекомендації є досить загальними. Наприклад, У. Кортні та М. Лібіцкі, посилаючись на досвід США 80-х років (кампанія з публічного викриття «активних заходів», розгорнута з ініціативи адміністрації Р. Рейгана), пропонують і зараз діяти аналогічним чином: «Висвітлення залишається найліпшим запобіжником <...>. Для іноземних інвесторів і міжнародних структур провокативні «активні заходи» Москви мають стати передумовою усвідомлення серйозних ризиків ведення бізнесу в Росії» [72]. Однак ефективність такої публічності залишається дискусійним питанням. Кількість великих бізнес-структур (зокрема на Заході), які шукають шляхів обходу запроваджених санкцій, засвідчує, що надія на «світло правди» є певним перебільшенням.

Таким чином, тематика «активних заходів» і всі пов'язані з нею поняття через 35 років знов стали частиною американського політичного лексикону. Вочевидь, відповідна концепція якнайточніше, принаймні з погляду американських політиків і науковців, характеризує не лише взаємовідносини США та РФ, а й відносини на більш глобальному рівні.

AD626675

4. «АКТИВНІ ЗАХОДИ» СРСР ТА ГІБРИДНА ВІЙНА РФ: У ПОШУКАХ СПІЛЬНОГО

Чи були «активні заходи» СРСР у другій половині ХХ ст. успішними та результативними? З погляду кінцевого результату (розпаду СРСР) видається, що лише частково. Однак оцінювати їх виключно за цим фіналом буде не зовсім правильно. Багато напрацювань СРСР у сфері «активних заходів» були успішними. Досі ми маємо справу з наслідками масштабних багатокомпонентних операцій, реалізованих КДБ на міжнародному рівні, які й донині формують викривлене сприйняття дійсності щодо певних питань, наприклад «відповідальність ЦРУ за вбивство Улофа Палме», «розробка ВІЧ належить ЦРУ» тощо.

Набутий досвід та інструментарій починає експлуатувати сучасна російська політична машина. Приблизно 15-річна пауза в реалізації «активних заходів» закінчилася у 2007–2008 роках, відтоді розпочато створення нової системи «активних заходів»⁴⁷. Використання агентів впливу, маніпулювання та використання медійних структур (що їх повернули під контроль РФ та новостворені), організацій прикриття тощо є знову функціональними і набувають нового сенсу.

Попри значну практичну діяльність США щодо протидії радянським «активним заходам», саме поняття «активні заходи» досі має не зовсім чіткі обриси. Водночас можна сформулювати його визначення, прийнятне для потреб практичного використання у сучасних, зокрема українських, реаліях та загальної оцінки потенціалу сучасних «активних заходів» РФ. **«Активні заходи» – це діяльність, спрямована на досягнення зовнішньота внутрішньополітичних цілей держави – суб'єкта впливу, що реалізується з метою негативно вплинути на громадську думку в державі – об'єкті впливу, змінити діяльність та політику її уряду й підірвати довіру до її політичних лідерів та інститутів, а також дезорієнтувати світову громадську думку в оцінках діяльності держави – об'єкта впливу.** Негативний вплив означає передусім налаштування населення проти чинної влади, її інститутів і тих зусиль, яких вони докладають у сфері економіки, дипломатії та військової справи.

Порівнюючи «активні заходи» СРСР та «активні заходи», що їх використовує сучасна Росія, доцільно скористатися «базовою» схемою С. Вітла. Звичайно, ця схема потребує певних змін та доповнень, пов'язаних 1) із зауваженнями, висловленими вище щодо військових операцій та агентів впливу; 2) потребою актуалізації відповідно до сучасних реалій, зокрема до процесів глобалізації та появи нових механізмів поширення інформації. Експерти зауважують, що масштаби сучасних російських інформаційних кампаній є набагато більшими, а цілі – масштабнішими, що забезпечується можливостями інтернету, кабельного телебачення та, особливо, соціальних медіа; використання

⁴⁷ Щоправда, спірною є наявність такої паузи взагалі. За словами осіб, причетних до їх здійснення та дослідження, «активні заходи» ніколи не припинялися: «Нічого не змінилось. Росія робить все можливе, щоб завдати шкоди США» [27].

економічних важелів впливу на іноземні уряди є значно ширшим. Крім того, сучасна Росія не обмежена певною ідеологією, а отже, може бути більш витонченою у виборі методів та цілей [99].

У схемі С. Вітла «осучаснення» потребують методи використання прихованого мовлення, агентів впливу, до схеми також необхідно додати групу кіберметодів (кібершпигунство, кібератаки, кібердиверсії тощо).

Про актуальність «прихованого радіомовлення» (у 80-х роках під ним розумілася діяльність на кшталт запровадження та підтримки радянського «Національного голосу Ірану» чи *Radio Ba Yi* [17] в Китаї) у сучасних технологічних умовах можна говорити лише досить умовно. Позицію нелегального мовлення до певної міри посіли сьогодні соціальні мережі (зокрема, *YouTube*, стріми із соціальних мереж чи інтернет-радіо).

Наразі Україна стикається як із традиційним нелегальним мовленням, пов'язаним із несанкціонованим використанням телекомунікаційних ресурсів, так і з «новітнім», що послуговується соціальними мережами. Зокрема, інформаційна діяльність «ДНР» та «ЛНР» з використанням захоплених телецентрів, мереж та веж та поширенням на значній території своїх «інформаційних програм» може трактуватися як своєрідне «приховане мовлення» (адже де-факто та де-юре не є санкціонованим та законним). Крім того, обидва угруповання активно здійснюють свою діяльність у всіх популярних соціальних мережах, а на ресурсі *YouTube* функціонують їхні новинні канали.

Використання релігійних організацій та їхніх представників як агентів впливу набуло дуже значного розмаху. Наразі контрольовані РПЦ православні церкви Московського патріархату в різних країнах часто стають безпосередніми виконавцями «активних заходів», майданчиками проросійської та антизахідної пропаганди, а їхні служителі виступають на боці РФ та підтримуваних нею сил зі зброєю в руках.

Україна на собі відчула достовірність тези про те, що РПЦ цілком може бути агентом впливу, який в умовах кризової ситуації від «м'яких заходів» може перейти до безпосередньої підтримки бойовиків. Доведеним фактом є досить активна підтримка з боку священників УПЦ МП бойовиків на сході України. Наприклад, один із священнослужителів корегував вогонь бойовиків по підрозділах ЗСУ поблизу Донецька [18]. Інший священник УПЦ МП зі зброєю в руках (у підрозділі бойовиків «Восток») воював проти ЗСУ [19]. Окремі священники УПЦ МП⁴⁸, особливо на перших етапах російської агресії, надавали бойовикам житло, їжу, агітували населення до вступу до лав незаконних формувань, освячували військову техніку бойовиків, подекуди самі створювали терористичні угруповання, ставали членами незаконних формувань. Показово, що священники УПЦ МП були одними з активних учасників захоплення Слов'янська, виступаючи на боці терористів. Інший напрям антиукраїнської діяльності священнослужителів УПЦ МП – антидержавна пропаганда та агітація. Ціла низка священнослужителів (у т. ч. найвищого рівня) активно заперечують факт російської агресії, підтримують (і навіть очолюють) сепаратистські русинські рухи, популяризують православ'я як ідеологічну основу єдності слов'янських народів, через підконтрольні церковні видання поширюють проросійські матеріали, закликаючи, зокрема, до зриву мобілізації до лав ЗСУ та встановлення миру на Донбасі за будь-яку ціну.

Використання економічних агентів впливу, попри значно слабший порівняно з СРСР економічний потенціал РФ, стало можливим завдяки більш активній економічній політиці Росії (особливо до середини 2000-х років та багато в чому вже за часів правління В. Путіна). Причому кількість економічних агентів є чи не найбільшою порівняно з іншими сферами: з 2007–2008 років РФ почала свідомо залучати іноземні компанії до діяльності в Росії, «спокушаючи» їх надприбутками та можливістю «гнучкого»

⁴⁸ Дані щодо характеру діяльності окремих служителів УПЦ МП наводяться за матеріалами сайту «Миротворець» (<https://myrotvorets.center/>).

дотримання законодавства. Сьогодні ці економічні зв'язки (як у західних країнах, так і в Україні) активно використовуються для реалізації «активних заходів».

Тісні коопераційні зв'язки між українськими та російськими компаніями, а також чи не повна орієнтованість окремих українських великих підприємств на російський ринок обумовила можливість їх використання (іноді без їхнього відома) в інтересах РФ. Значна кількість потужних фінансово-промислових груп (чи їхніх представників) мали, а подекуди мають і сьогодні, значні економічні інтереси, які залежать від держави-агресора. Кремль також активно використовує економічний чинник у своїх інформаційно-психологічних кампаніях проти України. Зокрема, в 2016–2017 роках РФ здійснювала інформаційну операцію, в межах якої окремі українські підприємства публічно заявляли про необхідність якнайшвидшого відновлення економічних зв'язків із РФ. При перевірці з'ясувалося, що лівова частка таких заяв та повідомлень про них є фейками [95].

Отже, зважаючи на нинішній контекст та резюмуючи визначення та узагальнення американських теоретиків і практиків, ми пропонуємо таку схему сучасних «активних заходів» (рис. 3).

У своєму протиборстві з РФ Україна зіткнулася з переважною більшістю зазначених методів. Водночас для нас ситуація розгорнулася в принципово новому напрямі. Акцент на застосуванні кібер- та інформаційно-психологічних методів, активне використання трендів та умов розвитку сучасного світу (поширення військових технологій, глобалізація, інформаційна революція) доповнилися військовою агресією. З одного боку, вона стала наслідком «активних заходів», безперешкодно здійснюваних проти нашої держави протягом багатьох років, а з іншого – «активні заходи» реалізуються проти України і зараз, під час військової агресії.

Саме наявність військового чинника «перетворює» реалізацію «активних заходів» на гібридну війну. Початок гібридної війни підтверджує факт неспроможності суб'єкта впливу досягти своїх цілей невійськовими методами.

З погляду теорії концепція «активних заходів» може стати основою розуміння гібридної війни, якщо розглядати останню як еволюційний розвиток ідеї «активних заходів» у сучасній військово-політичній думці.

Можна стверджувати, що гібридна війна стає не стільки продовженням «активних заходів» (їх логічним наступним етапом, оновленням, пов'язаним зі зміною зовнішнього середовища, або «альтернативними» діями⁴⁹), скільки «поглинає» їх, додаючи до них військовий чинник, що реалізується у вигляді:

- прямої військової допомоги заколотникам, факт якої офіційно спростовується стороною, яка її надає;
- надання ресурсів (фінансово-економічних, дипломатичних, військових, адміністративних) групам, які реалізують військову агресію;
- анексії частини території держави.

Й «активні заходи», і гібридна війна є **деструктивним впливом, підпорядкованим єдиному політичному стратегічному задуму**, який справляється однією державою проти іншої або однією державою проти кількох держав.

Для початку реалізації «активних заходів» затверджується мета політичного стратегічного задуму. Він може полягати у приведенні до влади компліментарних та контрольованих суб'єктом впливу політичних сил (агентів впливу), здатних скорегувати курс (зовнішньополітичний, економічний, військовий тощо) держави

⁴⁹ А. Мелчер, наприклад, стверджуючи невідокремність гібридної війни та «активних заходів», зазначає, що їх елементи можуть використовуватися окремо, разом або індивідуально для різних об'єктів (цілей) (Див.: *Malcher A. KGB Active Measures and Russian Hybrid Warfare: a brief comparison* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.linkedin.com/pulse/kgb-active-measures-russian-hybrid-warfare-brief-alan-malcher-ma>).

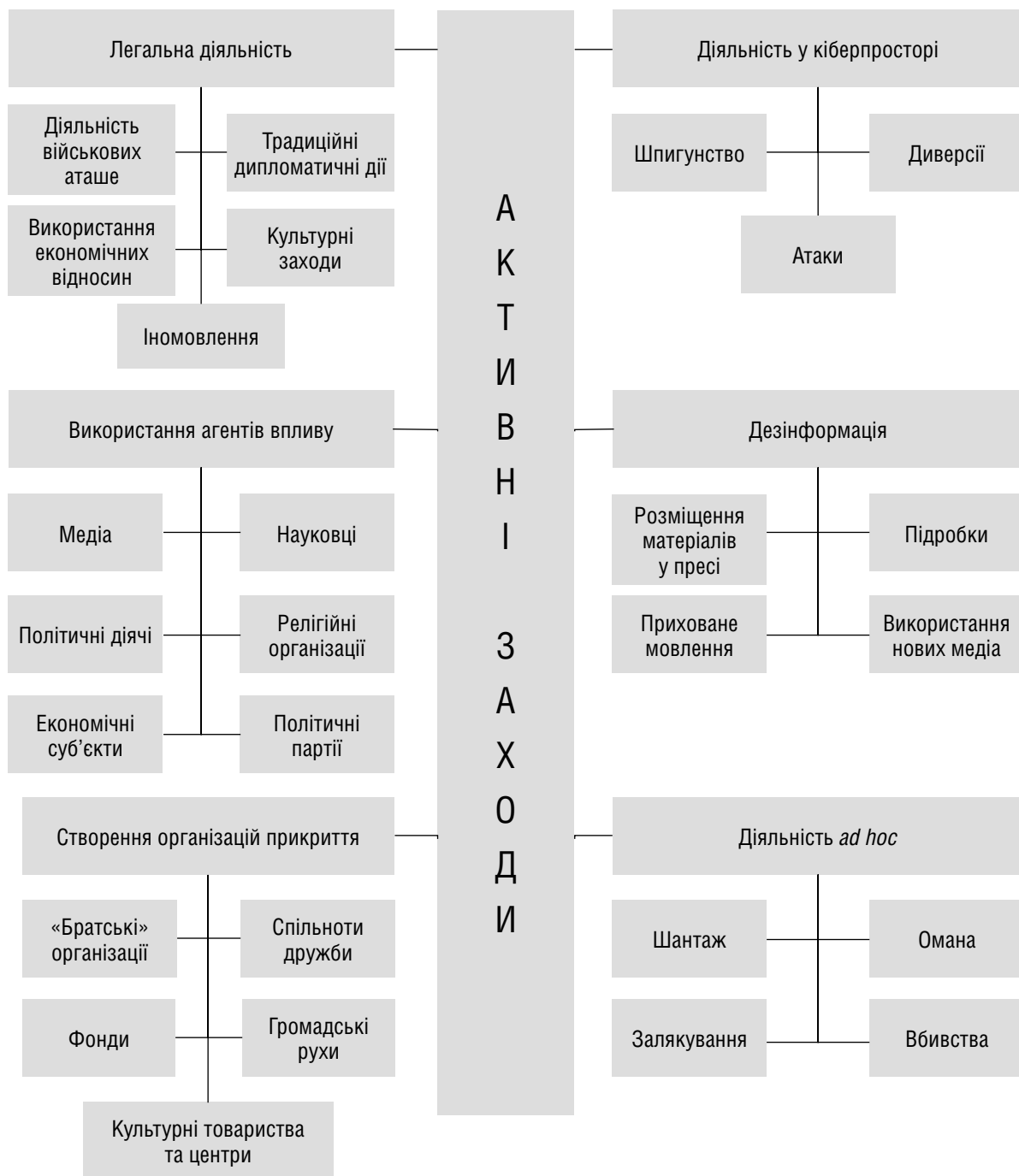

Рис. 3. Методи сучасних «активних заходів»

у потрібному цьому суб'єкту напрямі – це контроль-максимум. Контроль-мінімум полягає у формуванні нейтрального сприйняття агресора у громадській думці, закріплення уявлень про його дружність. Формування вигідної громадської думки та нав'язування безальтернативності співробітництва в усіх сферах потребують застосування різних методів та інструментів «активних заходів».

На нашу думку, реалізація «активних заходів» є перманентною діяльністю, особливо щодо держав, які потрапляють у сферу інтересів [сусідніх] держав з амбітними планами щодо розширення зони свого впливу. Це з необхідністю порушує питання про ефективність роботи контррозвідувальних і розвідувальних структур, вжиття заходів з консолідації населення, превентивних дій з недопущення реалізації найбільш агресивних

AD626675

RECORDED - 121
INDEXED - 121

AD 626675

методів «активних заходів» (чи швидкої мінімізації їх наслідків). Фактично йдеться про побудову «стійкого суспільства», спроможного швидко відновлюватися після запровадження деструктивних сценаріїв.

В ідеалі одразу після реалізації «активних заходів» стратегічний політичний задум має бути досягнутий. Але за певних умов, зокрема

- якщо держава-агресор вважає, що завдання встановлення контролю-мінімумом успішно виконане і намагається встановити контроль-максимум;
- якщо держава-об'єкт здійснює достатньо ефективний та жорсткий спротив, якого, проте, не вистачає для повноцінної перемоги у протистоянні;
- якщо політика «м'якої сили» зазнала невдачі,

способом досягнення стратегічного політичного задуму стає гібридна війна. Вона є до певної міри вимушеним з боку суб'єкта впливу продовженням «активних заходів». Основне завдання «активних заходів» у момент переходу до гібридної війни – створення приводу для відкритих воєнних дій⁵⁰.

Анексія Криму викликала побоювання, що Кремль може спробувати створити привід для воєнних дій де-небудь ще, наприклад у країнах Балтії. Росія намагатиметься розпалити ворожнечу між російською меншиною, наприклад у такій країні, як Естонія, створюючи наратив, що зображує уряд Естонії як репресивний, і потім використовувати цей наратив для виправдання російського військового втручання від імені російської меншини. Ці дії майже напевно будуть супроводжуватися спробами вплинути на європейську і світову громадську думку⁵¹.

З початком гібридної війни, задіюючи підготовлені задалегідь ресурси, суб'єкт впливу починає обмежену пряму військову інтервенцію. Основні зусилля зосереджуються на широкій підтримці бойовиків, що стає багатовимірною й поліаспектною. Передусім це безпосередня допомога озброєннями та командирів кваліфікованих вояків з-поміж бійців-спецпризначенців чи офіцерів сил спеціальних операцій. Також надається економічна підтримка – від прямого ввезення коштів до квазігуманітарної допомоги.

Безпосередньою умовою для розв'язання гібридної війни є негативна соціально-економічна та/або політична ситуація в державі, проти якої чиниться агресія.

Одним з основних чинників розгортання гібридної війни є слабкість збройних сил держави: матеріально-технічна застарілість оснащення, неготовність збройних сил до виконання поставлених завдань, невідповідність військового керівництва.

Зважаючи на викладене, ми пропонуємо таку схему методів гібридної війни (рис. 4).

Таким чином, можна стверджувати, що Україна наразі перебуває у стані гібридної війни як формі протистояння, що поєднує реалізацію «активних заходів» та військову агресію.

Гібридність сучасних конфліктів, як її визначили аналітики Пентагону ще на початку 2000-х років, вповні виявилася в Україні. Поєднання різних сил і ресурсів у Донецькій і Луганській областях (сепаратисти, російський спецназ та регулярні війська з передовими технологіями електронної війни, безпілотниками, ракетними пусковими установками, бронетехнікою), політичні репресії, контроль над запасами продовольства та маніпулювання на ринку праці з метою мати можливість впливу на місцеве населення, «випадкова» катастрофа борту МН-17 є свідченням гібридної загрози [100].

⁵⁰ *Understanding Russian «Hybrid Warfare» And What Can Be Done About it : Testimony / Christopher S. Chivvis* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://docs.house.gov/meetings/AS/AS00/20170322/105746/HHRG-115-AS00-Wstate-ChivvisC-20170322.pdf>

⁵¹ Там само.

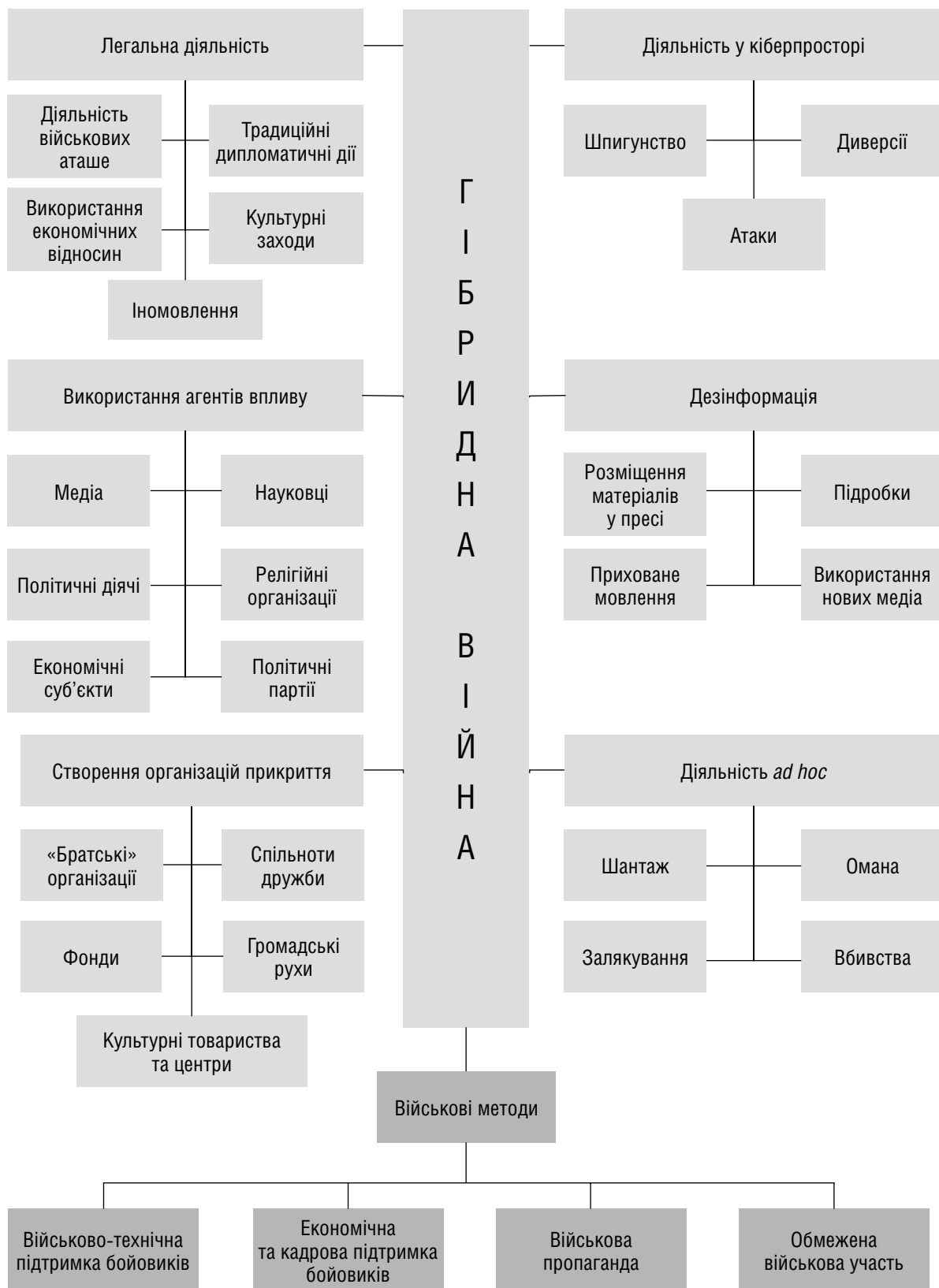

Рис. 4. Методи гібридної війни

Справедливо також говорити про «світову гібридну війну» [83], якщо розглядати протиборство РФ із Західним світом загалом. Гібридна війна як форма агресивного вирішення Росією своїх геополітичних завдань не лише не обмежилася Україною, а й

AD626675

RECORDED - 121
INDEXED - 121
62-807507/651

усіляко розвивається, а її форми стають дедалі вигадливішими, поширюючись на нові театри воєнних дій [101]. Воєнні дії в Сирії, інциденти у Туреччині свідчать про те, що на загальносвітовому рівні війна вже перейшла у стан гібридної, і спроба агресора забезпечити контроль-максимум матиме вкрай негативні наслідки для світового порядку. Причому що менше спроможності матимуть Західні держави жорстко відповісти на агресивні дії РФ, то вірогіднішим стає саме такий сценарій. На регіональному рівні (Європа та США) протистояння досі зберігає риси фази «активних заходів», які, проте, стають дедалі агресивнішими.

Подальша концептуалізація поняття «гібридна війна» з використанням поняття «активні заходи» дозволить істотно оптимізувати (систематизувати) механізми протидії агресору, адже уможливить включення «несистематичних кроків» у різних сферах до єдиного логічного ланцюга дій.

AD626675

CLASSIFIED
: 650 8 - 100
BRIEF COPY

5. ВИСНОВКИ

1. Пошук передумов формування концепції гібридної війни вимагає дослідження окремих історичних періодів, що характеризувалися масштабними та поліаспектними протистояннями світових держав. Одним з таких періодів є холодна війна, передусім 80-ті роки ХХ ст. як період найбільш жорсткого та активного протистояння радянської та Західної систем.

2. З кінця 70-х – початку 80-х років тематика «активних заходів», вжитих СРСР проти країн Заходу, передусім США, стає особливо актуальною.

3. Органи влади США досить тривалий час приходили до розуміння небезпеки «активних заходів», і до кінця 70-х років це поняття майже не застосовувалося в нормативно-правових документах та експертних матеріалах. У результаті серії втеч співробітників радянських спецслужб (С. Левченко) та спецслужб країн соціалістичного табору (Л. Брітт) американські спецслужби та істеблішмент отримали необхідні дані щодо характеру такої діяльності СРСР та її масштабів. Вже тоді СРСР намагався за допомогою «активних заходів» впливати на політичні процеси не лише у США, а й у всіх демократичних країнах.

4. Реальне усвідомлення загроз національним інтересам США від «активних заходів» СРСР відбулося лише у 80-х роках ХХ ст. із приходом до влади Р. Рейгана. Низка звітів – публічних (Дежрдепартамент США) та непублічних (ЦРУ та Рада національної безпеки США) – заклали підвалини створення системи протидії «активним заходам».

5. Організаційно система відслідковування та пошуку механізмів протидії «активним заходам» включала Міжвідомчу робочу групу з активних заходів (*Interagency Active Measure Working Group*) та основних суб'єктів сектору безпеки: ЦРУ, ФБР, які готували звіти для профільних парламентських комітетів, а також Офісу радянського аналізу (*Office of Soviet Analysis, SOVA*).

6. Безпосередні оцінки ефективності застосування механізмів протидії отримати складно, але, зважаючи на загальний результат радянсько-американського протистояння, їх можна вважати успішними. З-поміж методів протидії «активним заходам», відкритих для оцінки, американські дослідники визнавали найбільш успішними висвітлення деструктивної діяльності СРСР, жорсткість у відносинах із Радянським Союзом (демонстрація чіткої готовності застосувати силу у відповідь на провокації), послідовність у відносинах із союзниками та контрінформаційну діяльність.

7. З 2014 року тематика «активних заходів» знов постає на порядку денному діяльності експертного та політичного середовища США. У 2016 році Палата представників США ухвалила законодавчий Акт про фінансування органів розвідки на 2017 рік (*Intelligence Authorization Act for Fiscal Year 2017*), в якому подано актуальне визначення «активних заходів»: «дії зі впливу на людей чи уряди, які реалізуються за взаємодії або на вимогу політичних лідерів чи секретних служб Російської Федерації, роль якої залишається прихованою або невизнаною публічно, і включають: заснування або фінансування груп прикриття (*front group*); приховане (нелегальне) мовлення; маніпулювання

AD 626675

медіа; дезінформацію та підроблення документів; фінансування агентів впливу; провокації та наступальну (*offensive*) контррозвідку; вбивства за політичними мотивами; терористичні акти.

8. Схожість тодішньої діяльності СРСР та нинішньої РФ, в якій до влади прийшли співробітники органів безпеки, відповідальні за «активні заходи» в період холодної війни, доводять актуальність вивчення як практики відслідковування «активних заходів», так і механізмів відповіді на них.

9. Незважаючи на варіативність визначень «активних заходів» та різний перелік методів, використовуваних під час їх реалізації, певні узагальнення були здійснені. У 80-х роках ХХ ст. структури сектору безпеки і оборони США послуговувалися таким визначенням «активних заходів»: «радянський термін, який позначає форми діяльності, які перебувають поза межами традиційної дипломатії і використовуються для досягнення цілей зовнішньої політики Радянського Союзу. «Активні заходи» зазвичай реалізуються розвідувальними службами та спрямовані на вплив на політику іноземних урядів, знищення відносин між націями, підрив довіри до іноземних лідерів та інституцій чи дискредитацію опонентів».

10. Сукупність методів «активних заходів» важко піддається формалізації, до ключових методів належать: дезінформація, використання комуністичних партій та організацій прикриття, нелегальне (приховане) радіомовлення, вплив на іноземні медіа, використання агентів впливу, підроблення документів. «Класичні» методи «активних заходів» можуть бути структуровані таким чином: поширення дезінформації (розміщення матеріалів в пресі, підроблення документів, приховане мовлення), використання організацій прикриття (товариства дружби, суспільні рухи), застосування агентів впливу (у медійній сфері, науці, політиці), протиправна діяльність (омана, шантаж, залякування, вбивства тощо).

11. Зазначений перелік методів не вповні відповідає нинішнім реаліям і потребує уточнення. Зокрема, до «активних заходів» додається протистояння у кіберпросторі (кібершпигунство, кібератаки, кібердиверсії тощо), а до важливих агентів впливу мають бути додані церква та бізнес. Крім того, новітні медіа радикально трансформують інформаційне середовище та можливості його використання з метою деструктивного впливу.

12. Нині дослідження «активних заходів» стають не просто «оновленим трендом», а створюють важливу методологічну базу, яка забезпечує точніше визначення характеру та структури гібридної війни Російської Федерації проти України. Аналіз та порівняння концептів «активні заходи» та «гібридна війна», дослідження змісту цих понять дозволило засвідчити їх обумовленість. І «активні заходи», і гібридна війна є деструктивним впливом, ініційованим державою – суб'єктом впливу відповідно до її політичного стратегічного задуму – отримання контролю над державою – об'єктом впливу. Проте якщо суб'єкт впливу помилково вирішив, що контроль-мінімум за іншою державою встановлено і намагається встановити контроль-максимум, не зважив усі можливі наслідки (ефективний жорсткий спротив держави-об'єкта) або неспроможний досягти свого стратегічного політичного задуму невійськовими методами (програш політики «м'якої сили»), розпочинається гібридна війна.

13. Гібридну війну потрібно розуміти як продовження «активних заходів», до яких додаються військові методи: здійснюється обмежена пряма військова інтервенція, відбувається економічна та дипломатична підтримка заколотників, постачання озброєння та командировання кваліфікованих вояків (де-факто керівників та бойовиків) з-поміж бійців-спецпризначенців чи офіцерів сил спеціальних операцій.

14. Реалізація гібридної війни уможливорюється слабкістю збройних сил держави – об'єкта впливу, дисфункцією її системи державного управління, відсутністю політичної волі.

6. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ: МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ «АКТИВНИМ ЗАХОДАМ» ТА ГІБРИДНІЙ ВІЙНИ

Вивчення досвіду США у їх протистоянні з СРСР під час холодної війни дозволяє розробити низку рекомендацій для українського сектору безпеки і оборони щодо оптимізації заходів з протидії гібридним діям РФ проти України. Хоча ці рекомендації опрацьовувались для конкретної ситуації, пов'язаної із російською агресією, але в цілому вони можуть бути надійною основою для вироблення пропозицій, пов'язаних з агресією проти України й інших держав, а також для формулювання завдань і способів їх вирішення для інших держав, які протидіють РФ у межах реалізації «активних заходів».

1. З огляду на те, що «активні заходи» РФ становлять більшу частину її гібридних дій, мають бути істотно підвищені спроможності контррозвідувальних і розвідувальних органів України відповідати на ці дії. Це стосується не лише збільшення економічних і технічних ресурсів, а й посилення освітнього та нормативно-правового складника.

2. Незважаючи на зазначену важливість розвитку контррозвідувальних і розвідувальних структур, особлива увага має бути приділена подальшій модернізації ЗСУ, високий потенціал яких є запорукою недопущення реалізації РФ стратегічного політичного задуму. Оскільки значна частка практичної діяльності РФ полягає не в повномасштабних діях, а в інспіруванні ескалації та діяльності диверсійно-розвідувальних груп, основні зусилля мають бути сконцентровані на поліпшенні мобільності ЗСУ, їх високотехнологічній оснащеності та спроможності реагувати на виклики, що виникають поза межами традиційних конвенційних методів ведення війни. Це не означає припинення постійної підготовки ЗСУ до відсічі масштабній військовій агресії, яка залишається потенційно можливим сценарієм.

3. Структури сектору безпеки і оборони України мають бути готові діяти в умовах будь-якого використання «активних заходів», зокрема під час гібридної війни. З цією метою сектором безпеки і оборони мають бути розроблені багаторівневі мультисферні та багатофункціональні комплексні плани оборони. Важливим складником готовності є розбудова повноцінної системи національної стійкості (*national resilience*), яка не лише ускладнює реалізацію Росією «активних заходів», а й виконує (що доводить нинішня ситуація в Україні) важливу оборонну функцію в умовах початку воєнних дій. Розбудова національної стійкості в усіх сферах має стати пріоритетом для досягнення більшої гнучкості та адаптивності системи національної безпеки до гібридних викликів.

4. З метою забезпечення належного рівня обміну інформацією та координування зусиль між структурами сектору безпеки і оборони з протидії «активним заходам» РФ доцільно створити відповідну Міжвідомчу робочу групу.

5. Моніторинг «активних заходів» РФ проти України має стати частиною моніторингу загроз національним інтересам і національній безпеці в інформаційній сфері, передбаченого Доктриною інформаційної безпеки України [84]. Визначення його структури та форм подання (наприклад, звіт), а також порядку збору даних (офіційних та неофіційних) для його підготовки мають стати одним із першочергових завдань Міжвідомчої

AD626675

62-80750-765.1
121-121-121-121
121-121-121-121

AD 626675

робочої групи з протидії «активним заходам». У повному обсязі або частково моніторинговий звіт доцільно робити публічним: аналогічні рекомендації для Білого Дому та Розвідувального товариства (*Intelligence Community*) США надавали учасники слухань у Комітеті із закордонних справ Конгресу США⁵².

6. Важливим елементом протидії «активним заходам» є посилення інформаційно-комунікативної спроможності органів влади, спрямованої на закарбування у свідомості українських громадян власних, європейських за суттю, цінностей, створення середовища розуміння й підтримки, яке послуговується цими цінностями, формування спільноти, яка має державницьке мислення, формування відповідної громадської думки, відмінної від примітивізованого поділу на «свій – чужий», тощо. Практичним інструментом досягнення цих цілей є стратегічні комунікації, які забезпечують розуміння цінності держави та сенсу її існування.

7. Доцільно проаналізувати можливість радикального перегляду законодавства України, спрямованого на розширення повноважень контррозвідувальних і розвідувальних (а також правоохоронних) органів та їхньої спроможності ефективніше реагувати на нові виклики:

а) слід визнати, що протидія «активним заходам» є неоднозначним процесом з погляду універсальних прав людини та норм демократичного суспільства. В намаганні зробити суспільство більш захищеним майже завжди існує потенційна небезпека відійти від демократичних принципів. Водночас ігнорувати реальність гібридної війни неможливо, як і те, що РФ продовжує використання «активних заходів». У зв'язку з цим доцільним є ухвалення рамкового законодавчого акта «Про особливості застосування національного законодавства щодо держави-агресора» (або «Про державу-агресора»), який фактично сегментує українське національне законодавство на два великих блоки: загальне законодавство (чинне законодавство), що містить усі демократичні норми, та спеціальне, що стосується взаємовідносин між Україною та державою-агресором. Норми такого закону мають застосовуватись **виключно** до відносин з тими державами, які Верховна Рада України визнає своїм рішенням «державами-агресорами».

Закон де-факто має запроваджувати низку обмежувальних заходів або специфічне застосування норм чинного законодавства у відносинах із державою-агресором. Передусім це стосується посиленого контролю за фінансовими відносинами між українськими резидентами та державою-агресором, істотних обмежень на діяльність, зокрема професійну, громадян держави-агресора на території України, запровадження кримінальної відповідальності за діяльність, яка за **нормальних умов** або не карається, або підпадає під адміністративну відповідальність, специфічних умов функціонування на території України ЗМК, які фінансуються чи контролюються державою-агресором або її громадянами, тощо;

б) у відповідних нормативно-правових документах доцільно закріплювати визначення «активних заходів» через їхню мету, коротко зазначаючи ключові методи та не обмежуючи їх вичерпним переліком. Це дозволить, з одного боку, законодавчо закріпити розуміння такої діяльності як деструктивної, а з іншого – забезпечить можливість більш гнучкого трактування окремих методів реалізації «активних заходів», що не звужить можливостей протидії розвідувальних і контррозвідувальних органів України.

8. Боротьба з окремими виявами реалізації «активних заходів» не матиме перспективи через істотну варіативність відповідної діяльності РФ. Але де-факто основу «активних заходів» складає обмежений набір методів/інструментів, який має залишатися у фокусі постійної уваги сектору безпеки і оборони України.

• **Використання організацій прикриття, що мають статус «неурядових організацій», «рухів», «благодійних фондів», «об'єднань» тощо.** Механізм боротьби має

⁵² *Statement* /Lincoln P. Bloomfield, Jr. // March 9, 2017 hearing on «Undermining Democratic Institutions and Splintering NATO: Russian Disinformation» U.S. House of Representatives Committee on Foreign Affairs [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://docs.house.gov/meetings/FA/FA00/20170309/105674/HHRG-115-FA00-Wstate-BloomfieldL-20170309.pdf>

передбачати посилення законодавства щодо контролю за діяльністю структур, які отримують пряме чи опосередковане фінансування з боку РФ (держави-агресора)⁵³. Доцільно розглянути можливість створення законодавчих засад для закриття організацій, які отримують кошти на свою діяльність з Росії, та притягнення до відповідальності (можливо, кримінальної) керівників таких структур, якщо контррозвідувальні чи правоохоронні органи зможуть надати докази їх неформального фінансування з боку РФ. Іншим механізмом може бути певне «обмеження в правах» людей, які працюють у таких організаціях, наприклад 5-річне обмеження на обіймання посад у системі державної служби.

- **Фінансування та використання агентів впливу.** Ключовим питанням постає проблема визначення, зокрема законодавчого, таких «агентів». Доведений «статус» надалі потребує чіткого визначення відповідальності або зазначення обмежень щодо діяльності. Для мінімізації можливих зловживань з боку державних органів мають бути встановлені надзвичайно жорсткі критерії визнання осіб або структур «агентами впливу РФ». Такими агентами впливу можуть бути й політичні партії. Хоча в Україні їх фінансування з-за кордону безпосередньо заборонене законодавством, проте доцільно додатково посилити цю норму. Виявлення фактів фінансування партії державою-агресором (а також доведення такого факту у суді) має автоматично призводити до заборони партії, а дії її керівництва мають розглядатися як «особливо тяжкі» злочини.

- **Маніпулювання та використання ЗМК.** Істотне обмеження діяльності ЗМК Росії на території України як механізм протидії, що вже доволі успішно застосовується нашою державою, потребує певної систематизації. Для найбільш популярних ЗМК (телебачення) ліцензійні угоди мають містити особливий блок умов щодо взаємовідносин з державою-агресором. Умови мають стосуватися: фінансових взаємовідносин, управління (наприклад, заборона наймати на високі управлінські посади громадян цієї держави), підпорядкування тощо. Інтернет-ЗМК залишаються одним із найбільш складних секторів регулювання, проте якщо медіаспільнота не зможе вже найближчим часом продемонструвати ефективні форми самоорганізації та впливу на своїх членів, то держава буде змушена втручатися в цю сферу. Схожу думку висловлюють і представники медіа-експертного товариства: «В умовах, коли українські телеканали не здатні піти шляхом саморегуляції, частина громадськості може вимагати в держави впроваджувати жорсткіші норми регулювання контенту. Вона [держава] матиме свої аргументи. Адже в нинішніх соціально-політичних умовах в Україні не поодинокі приклади, коли агресивна чи анти-соціальна поведінка стає соціально успішною або ніяк не карається. Медіа свідомо й не-свідомо підсилюють цю тенденцію»⁵⁴.

9. З метою підвищення ефективності протидії гібридній війні доцільно зробити інвентаризацію та опис усіх використовуваних РФ методів впливу, а також розробити базові сценарії протидії ним. Зважаючи на те, що гібридність війни виявляється в поєднанні різних елементів, важливо показати варіанти такого поєднання, що спростить ідентифікацію відповідних ланцюгів у майбутньому.

10. Доцільно провести навчання співробітників сектору безпеки і оборони України на основі визначених сценаріїв розгортання та протидії гібридній війні.

11. Доцільним є розвиток науково-аналітичних засад реалізації стратегічних комунікацій органами влади України (як важливого складника протидії викликам гібридної війни). Для цього видається необхідним створити на базі Національного інституту стратегічних досліджень відповідний центр, що здійснюватиме дослідну та експертну діяльність у тісній взаємодії з аналогічними Центрами передового досвіду НАТО та країн – членів Альянсу.

⁵³ Тут і далі в рекомендаціях «держава-агресор» та «Росія»/«РФ» використовуються як синоніми. Загалом ці пропозиції мають універсальний характер і мають застосовуватися до будь-якої країни, яка буде визнана державою-агресором.

⁵⁴ Незалежна Медійна Рада. Висновок № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mediarada.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/17-01-IMC_STB_Shows-1.pdf

Підробки

У межах реалізації «активних заходів» окреме занепокоєння США викликали масштабні програми з підроблення документів. Це явище дійсно набуло масовості й спричинювало серйозні зовнішньополітичні наслідки⁵⁵. За підрахунками ЦРУ, з моменту закінчення Другої світової війни СРСР сфабрикував щонайменше 150 «американських» документів [50]. Підробки включали телеграми Держдепу, прес-релізи Пентагону, листування офіційних осіб та комерційних фірм США, особисте листування, меморандуми Міністерства торгівлі, польові керівництва ЗС США, а також інші документи уряду США. Поширеною технікою для створення таких «документів» стало фотокопіювання справжніх бланків та підписів для їх подальшого використання на підроблених текстах [66].

У 1982 році така діяльність СРСР стала настільки ефективною, що ЦРУ підготувало (та поширило через *USICA*) спеціальний документ, який в оригіналі мав назву «Підроблення документів США», а у версії *USICA* – «Польове керівництво з радянських підробок» [87].

Документ ЦРУ від 23 березня 1983 року засвідчує факт підроблення листів від Р. Рейгана до короля Іспанії [86].

У 1983 році ЦРУ підготувало звіт з назвою «Звинувачення ККК⁵⁶ у погрозах смертю олімпійським атлетам з країн третього світу: радянські активні заходи» (*Alleged KKK death threats to third world olympic athletes: a Soviet active measure*) [88]. На думку ЦРУ, листи, які напередодні Олімпійських ігор в Лос-Анджелесі отримали олімпійські комітети 11 африканських та азійських країн і в яких містилися погрози на адресу їхніх атлетів від імені ККК, були підробкою СРСР. Метою цих листів було створення приводу для обвинувачення США у неспроможності підтримати належний рівень безпеки для учасників, намагання зменшити кількість представників третього світу в Іграх та загалом дискредитувати як США, так і Олімпійські ігри, які проводяться на їхній території. Досліджуючи листи, фахівці ЦРУ звернули увагу на кілька позицій, які свідчать про те, що вони є іноземною підробкою. Зокрема, можна було ідентифікувати не носія мови, у т. ч. через нетрадиційне використання самої абрєвіатури ККК; історія з листами була миттєво поширена радянською пресою; адреси листів містили певні специфічні дані (номери поштових скриньок); жодна з прорадянських азійських чи африканських країн не отримала листа.

У 1986 році американські медіа отримали від аноніма пошту з листом від функціонера *USIA* до сенатора Д. Дюренбергера щодо «плану» використати події на Чорнобильській АЕС у пропагандистських цілях. Лист фіксував наміри *USIA* провести кампанію з дезінформації, зокрема, щодо кількості жертв вибуху на ЧАЕС (від 2 до 3 тисяч замість 29 офіційно підтверджених померлих від гострої променевої хвороби)⁵⁷. Аналіз листа виявив, що підпис функціонера *USIA* було взято з іншого офіційного листа *USIA* до Президента Міжамериканської оборонної ради.

⁵⁵ Цікавий огляд явища як чинника впливу на американську політику див. [85].

⁵⁶ *Ku Klux Klan (KKK)* – Ку-клукс-клан.

⁵⁷ Цей випадок є ілюстрацією того, що радянська розвідка намагалась превентивно дискредитувати справжні дані про кількість загиблих на ЧАЕС, адже офіційна позиція СРСР з цього приводу не відповідала реальному масштабу проблеми.

Звіт ФБР «Радянські «активні заходи» у Сполучених Штатах 1986–87 років» [66] також порушує проблему підробок. Фахівці ФБР зазначають, що метою підробок була дискредитація США та альянсів за їхньою участю, вплив на політичну діяльність та громадську думку в США та поза їх межами, а також широке представлення цілей зовнішньої політики Радянського Союзу. Підробки мали відігравати роль «фактологічного підтвердження» дезінформаційних кампаній СРСР. Багато підробок спрямовувалися також на країни «третього світу», преса яких використовувалася як «першоджерело» подальших публікацій на території СРСР. Навіть швидке спростування таких «документів» з боку США не могло змінити впливу першого запропонованого «сюжету».

З метою впливу на іноземні уряди використовувалися також підробки, які не мали стати публічними, або «тихі підробки» (*silent forgery*). Одним з прикладів використання «тихих підробок» є поширення «копії оглядової доповіді щодо зовнішньої політики США, затвердженої Радою національної безпеки у лютому 1985 р.» [66]. На 10 сторінках тексту стверджувалося про мету стратегічного панування США над СРСР та створення до 1995 року ефективної системи завдання першого удару, який означатиме перемогу в ядерній війні та виживанні після неї. Документ був розповсюджений в посольства, розташовані у Вашингтоні, та мав на меті погіршити відносини з багатьма іноземними державами. Наразі «тихі підробки» можуть поширюватися від «ідейних інформаторів» за допомогою інтернету.

RECORDED - 121

INDEXED - 121

62-80730-1657

Handwritten signatures and initials

AD626675

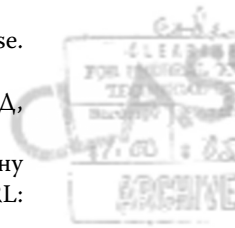
ДЖЕРЕЛА

1. The Gates Hearings: Politization and Soviet Analysis at CIA [Електронний ресурс]. URL: https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000622792.pdf
2. Bass C. Building Castles on Sand: Underestimating the Tide of Information Operations // *Airpower Journal*. – 1999. – Summer. – P. 27–45.
3. Whittle S. “Conquest from within”: a comparative analysis between Soviet active measures and United States unconventional warfare doctrine // *United States Military Academy, West Point, New York*. – 2015. – P. 112.
4. Letter to Herbert E. Meyer [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP88T00528R000100100001-0.pdf>
5. Hoover Institution conference on Soviet active measures in Western Europe [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP87R00529R000100020015-6.pdf>
6. Study proposals in your 4 September 1984 memo [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP86M00886R000600100001-7.pdf>
7. Soviet active measures and disinformation: overview and assessment [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP91-00901R000600200001-2.pdf>
8. A classical KGB disinformation campaign who killed Olof Palme? [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP90-00806R000100640037-0.pdf>
9. Dailey B., Parker P. Soviet strategic deception [Електронний ресурс]. URL: https://books.google.com.ua/books?redir_esc=y&id=I9sdAAAAMAAJ&dq=soviet+strategic+deception&focus=searchwithinvolume&q=active+measures
10. Letter to Patrick J. Parker from William J. Casey [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP88B00443R001704340081-7.pdf>
11. Bears in the Midst: Intrusion into the Democratic National Committee [Електронний ресурс]. URL: <https://www.crowdstrike.com/blog/bears-midst-intrusion-democratic-national-committee/>
12. Фейки за звичкою: Росія надала Суду ООН фальсифіковані докази про «українських карателів» [Електронний ресурс]. URL: <http://www.euointegration.com.ua/articles/2017/03/7/7062660/>
13. The KGB and the United Nations [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP90-00806R000100470001-8.pdf>
14. Lichenstein C. Soviet Espionage: Using the U.N. Against the U.S [Електронний ресурс]. URL: <http://www.heritage.org/homeland-security/report/soviet-espionage-using-the-un-against-the-us>
15. Pilon J. At the U.N., Soviet Fronts Pose As Nongovernmental Organizations [Електронний ресурс]. URL: <http://www.heritage.org/global-politics/report/the-un-soviet-fronts-pose-nongovernmental-organizations>
16. Hohol K.H. Soviet Communication: Active Measures and Information Management // *The University of Alberta, Canada*. – 1988. – 197 p.
17. Foreign Affairs Note: Communist Clandestine Broadcasting, December 1982 [Електронний ресурс]. URL: https://archive.org/stream/CommunistClandestineBroadcasting/CommunistClandestineBroadcasting_djvu.txt
18. Священник УПЦ МП коректував огонь боевиков «ДНР» [Електронний ресурс]. URL: <https://inforesist.org/svyashhennik-upts-mp-korrektiroval-ogon-boevikov-dnr/>
19. На Донеччині затримали священника УПЦ МП, який воював за ДНР [Електронний ресурс]. URL: <http://nbnews.com.ua/ua/news/157920/>
20. Длинная телеграмма [Електронний ресурс]. URL: <http://www.coldwar.ru/bases/telegramm.php>
21. Country report on Spain [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP78-01617A003000010001-6.pdf>
22. Communist threat to internal security in event of Soviet surprise attack [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP79S01011A000400040033-6.pdf>
23. Trends in communist propaganda [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP85T00875R000300030021-9.pdf>

24. Testimony of Lawrence Britt before the Senate Internal Security Subcommittee [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP73B00296R000200170082-2.pdf>
25. Schoen F., Lamb C. Deception, Disinformation, and Strategic Communication // Institute for National Strategic Studies, Strategic Perspectives. – 2012. – №11. – 155 p.
26. Manfred R. Hamm. How Moscow Meddles in the West's Elections [Електронний ресурс]. URL: http://s3.amazonaws.com/thf_media/1984/pdf/bg369.pdf
27. Osnos E., Remnick D., Yaffa J. Active measures: What lay behind Russia's interference in the 2016 election—and what lies ahead? // The New Yorker. – March 6. – 2017. – P.40–55
28. Letter to William J. Casey from William W. Geimer [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP88G01332R001001170026-4.pdf>
29. The CIA: Time to come in from the Cold [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP09T00207R001000020021-0.pdf>
30. Letter to the President from George Bush [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP83T00966R000100040064-7.pdf>
31. Speech for the Air War College class of 1984 [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP86M00886R002800110002-1.pdf>
32. How the Soviets funded American communists [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP90-00552R000201150001-3.pdf>
33. Soviet active measures: forgery, disinformation, political operations [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP84B00274R000100040004-8.pdf>
34. Soviet Union supports terror network [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP90-00806R000100670053-9.pdf>
35. Soviet military power [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP85M00364R001101610018-6.pdf>
36. Reflections on the U.S. propaganda posture [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP88B00443R001103940144-8.pdf>
37. Letter to tom Polgar from William j. Casey regarding paper entitled reflections on the U.S. propaganda posture [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP83M00914R002100120079-4.pdf>
38. Beyond Propaganda: Soviet Active Measures in Putin's Russia // Connections: The quarterly journal. – №1. – 2016. – P.5–31.
39. Schoen F., Lamb C. Deception, Disinformation, and Strategic Communication // Institute for National Strategic Studies, Strategic Perspectives. – 2012. – №11. – 155 p.
40. Upcoming HPSCI hearing on Soviet active measures [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP84B00274R000200280007-8.pdf>
41. Meeting with Judge Clark, 6 october 1982 [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP84B00049R001102800001-4.pdf>
42. International communications policies: a scenario [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP84B00049R001303350009-3.pdf>
43. Detecting and Countering the Foreign Intelligence Threat to the U.S. [Електронний ресурс]. URL: <https://reaganlibrary.archives.gov/archives/reference/Scanned%20NSSDs/NSSD2-82.pdf>
44. National Security Study Directive 2/82 [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP86B01123R000100070012-0.pdf>
45. Newsweek article entitled the Soviets dirty-tricks squad [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP87S00869R000200250003-5.pdf>
46. Reagan's mx defeat and what will he dare call [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP91-00901R000600210001-1.pdf>
47. The Soviets' powerful political weapon [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP90-00552R000302560018-8.pdf>
48. Soviet 'active measures' against U.S. detailed [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP90-00552R000707350017-3.pdf>
49. Heightening awareness of Soviet 'active measures' [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP84B00049R001303150008-6.pdf>
50. USSR monthly review [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP84T01083R000100050002-2.pdf>
51. NIO/Irregular forces [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP88B00443R001404060054-1.pdf>
52. Because of your interest in the area of national security and terrorism [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP95B00895R000300040010-8.pdf>
53. HPSCI briefing, 20 September 1983 [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP85B00263R000200170005-9.pdf>

54. Spanish-Soviet relations [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP86T01017R000404410001-7.pdf>
55. Request for bi-weekly updates on Soviet active measures [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP87M00539R001301620002-4.pdf>
56. Letter to William Casey from senator Richard G. Lugar [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP87M00539R001301650002-1.pdf>
57. Letter to Ronald Reagan from Dave Durenberger [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP87M01007R000100350006-3.pdf>
58. Meeting the espionage challenge: a review of United States counterintelligence and security programs – report of the Select Committee on Intelligence United States Senate [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP88G01116R000400420001-1.pdf>
59. The Soviet foreign propaganda apparatus [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP88G01116R000800900003-2.pdf>
60. Erlanger S. Russia's RT Network: Is It More BBC or K.G.B.? // The New York Times.- March 8, 2017 [Електронний ресурс]. URL: <https://www.nytimes.com/2017/03/08/world/europe/russias-rt-network-is-it-more-bbc-or-kgb.html>
61. Worldwide active measures and propaganda alert August 1, 1986 [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP87T00685R000300420003-8.pdf>
62. Worldwide active measures and propaganda alert November 1, 1986 [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP87T00685R000300440001-8.pdf>
63. Worldwide active measures and propaganda alert February 1, 1987 [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP88T00986R000100010001-2.pdf>
64. Worldwide active measures and propaganda alert August 1, 1987 [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP88T00986R000100030002-9.pdf>
65. Worldwide active measures and propaganda calendar October 1, 1987 [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP88T00706R000500420004-0.pdf>
66. Soviet active measures in the United States – an updated report by the FBI [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP11M01338R000400470089-2.pdf>
67. Fleitz F. and other. Putin's Reset: The Bear is Back and How America Must Respond // Center for Security Policy Press. – 2016. – 163 p.
68. Dayspring S. Toward a theory of hybrid warfare: the russian conduct of war during peace // Naval Postgraduate School. – 2015. – 221 p.
69. Wood K. Covert action: a systems approach // Naval Postgraduate School. – 2014. – 163 p.
70. Aron L. Russian subversion of Western democracies is old news [Електронний ресурс]. URL: <https://www.aei.org/publication/russian-hacking-subversion-of-western-democracies-old-news/>
71. Schmitt G. Kissinger the realist? [Електронний ресурс]. URL: <https://www.aei.org/publication/kissinger-the-realist/>
72. Courtney W, Libicki M. How to Counter Putin's Subversive War on the West [Електронний ресурс]. URL: <http://www.rand.org/blog/2016/08/how-to-counter-putins-subversive-war-on-the-west.html>
73. Hill F. Understanding and deterring Russia: U.S. policies and strategies [Електронний ресурс]. URL: <https://www.brookings.edu/testimonies/understanding-and-deterring-russia-u-s-policies-and-strategies/>
74. Syria: Barrel Bombing as an "Active Measure" [Електронний ресурс]. URL: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/penasource/syria-barrel-bombing-as-an-active-measure>
75. Vershbow A. A New Deal for NATO? Making the Alliance Indispensable in the Trump Era [Електронний ресурс]. URL: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/a-new-deal-for-nato-making-the-alliance-indispensable-in-the-trump-era>
76. Testimony by Daniel S. Hamilton, Executive Director, Center for Transatlantic Relations, Johns Hopkins University SAIS [Електронний ресурс]. URL: <http://docs.house.gov/meetings/FA/FA18/20150317/103161/HHRG-114-FA18-Wstate-HamiltonD-20150317.pdf>
77. Intelligence Authorization Passes House with Himes Support [Електронний ресурс]. URL: <https://himes.house.gov/press-release/intelligence-authorization-passes-house-himes-support-0>
78. Twitter CEO on Covert Operations of Russian State Actors [Електронний ресурс]. URL: <https://www.hsgac.senate.gov/media/minority-media/senator-carper-requests-information-from-twitter-ceo-on-covert-operations-of-russian-state-actors>
79. Burr Statement on DOJ Investigation on Russian Active Measures [Електронний ресурс]. URL: <https://www.burr.senate.gov/press/releases/burr-statement-on-doj-investigation-on-russian-active-measures>
80. Intelligence Committee Chairman, Ranking Member Establish Parameters for Russia Investigation [Електронний ресурс]. URL: <http://intelligence.house.gov/news/documentsingle.aspx?DocumentID=767>
81. Senate Intelligence Committee Advances FY2017 Authorization Bill [Електронний ресурс]. URL: <http://www.feinstein.senate.gov/public/index.cfm/press-releases?ID=389D5421-CD9A-4AA2-8D72-BABDE33995D0>

82. Intelligence Authorization Act for Fiscal Year 2017 [Електронний ресурс]. URL: http://intelligence.house.gov/uploadedfiles/hr_6393_bill_text.pdf
83. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – К. : НІСД, 2017. – 496 с.
84. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» : указ Президента України №47/2017 [Електронний ресурс]. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>
85. Document Forgery [Електронний ресурс]. URL: <http://www.encyclopedia.com/social-sciences-and-law/law/crime-and-law-enforcement/document-forgery>
86. Soviet attempts to intimidate Western leaders [Електронний ресурс]. URL: https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP85M00364R001_001570031-7.pdf
87. Soviet forgeries Field Manual [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP83M00914R002100110074-0.pdf>
88. Alleged KKK death threats to third world olympic athletes: a Soviet active measure [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP85T00287R001400750001-6.pdf>
89. Гібридна війна – чи вона взагалі існує? [Електронний ресурс]. URL: <http://www.nato.int/docu/review/2015/Also-in-2015/hybrid-modern-future-warfare-russia-ukraine/UK/index.htm>
90. Туман «гібридної війни»: чому шкідливо мислити гібридно [Електронний ресурс]. URL: <http://commons.com.ua/uk/tuman-gibridnoyi-vijni-chomu-shkidlivo-misliti-gibridno/>
91. Устав Коммунистического Интернационала [Електронний ресурс]. URL: <http://www.agitclub.ru/front/com/congress022.htm>
92. Украинцы воюют, чтобы получить двух рабов из Донбасса и кусок земли» – репортаж «Первого канала» России. [Електронний ресурс]. URL: http://sensor.net.ua/video_news/310035/ukraintsy_voyuyut_chtoby_poluchit_dvuh_rabov_iz_donbassa_i_kusok_zemli_reportaj_pervogo_kanala_rossii
93. FAKE: В Донецке появились американские наемники [Електронний ресурс]. URL: <http://www.stopfake.org/fake-v-donetske-poyavilis-amerikanskie-naemniki/>
94. FAKE: Не ставших на колени «беркутовцев» во Львове сожгли заживо [Електронний ресурс]. URL: <http://www.stopfake.org/fake-ne-stavshih-na-koleni-berkutovtsev-vo-lvove-sozhgli-zazhivo/>
95. «Мы без России пропадем»: как работает новая технология вбросов в украинские СМИ [Електронний ресурс]. URL: <http://detector.media/infospace/article/121718/2016-12-23-my-bez-rossii-propadem-kak-rabotaet-novaya-tekhnologiya-vbrosov-vukrainskie-smi/>
96. Московський слід колорадського Жука, або хто і як готує «Майдан-3» [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politycs/1948496-moskovskij-slid-koloradskogo-zuka-abo-hto-i-ak-gotue-majdan3.html>
97. Active measures, quiet war and two socialist revolutions [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP90-00806R000200720008-2.pdf>
98. Soviet active measures in the United States 1986-1987 [Електронний ресурс]. URL: http://americasurvival.org/wp-content/uploads/2014/04/FBI_Rprt_Active_Measures.pdf
99. Understanding Russian “Hybrid Warfare” And What Can Be Done About it : Testimony / Christopher S. Chivvis [Електронний ресурс]. URL: <http://docs.house.gov/meetings/AS/AS00/20170322/105746/HHRG-115-AS00-Wstate-ChivvisC-20170322.pdf>
100. The Evolution of Hybrid Warfare and Key Challenges / Francis G. Hoffman [Електронний ресурс]. URL: <http://docs.house.gov/meetings/AS/AS00/20170322/105746/HHRG-115-AS00-Wstate-HoffmanF-20170322.pdf>
101. Горбулін В. Гібридна війна: все тільки починається... // Дзеркало тижня. – 2016. – 25 берез.

Наукове видання

**«АКТИВНІ ЗАХОДИ» СРСР ПРОТИ США:
ПРОЛОГ ДО ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ**

Аналітична доповідь

Друкується в авторській редакції

Коректура: *О.М. Романова*
Комп'ютерне верстання: *П.В. Резніков*

Відповідальний за випуск: *О.М. Романова*

Оригінал-макет підготовлено
у Національному інституті стратегічних досліджень:
вул. Пирогова, 7-а, Київ-30, 01030
Тел./факс: (044) 234-50-07
e-mail: info-niss@niss.gov.ua

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 6,05.
Наклад 150 прим. Зам. № _____

ПП «Видавництво Фенікс»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 271 від 07.12.2000 р.
03067, Київ, вул. Шутова, 13-б
www.fenixprint.com.ua